

BIELARUSKAJA
HRAMATYKA
DLA ŠKOL.

NAPISAŪ
KANDYDAT FILOLOHII PIETRAHR. UNIWER.
B. TARAŠKIEWIČ

WYDAŃNIE BIELARUSKAHA WYDAWIECK. T-WA
WILNIA 1931 H.
DRUKARNIA J. LEWINA, WILNIA, NIAMIECKAJA 22

**BIELARUSKAJA
HRAMATYKA
DLA ŠKOŁ.**

NAPISAŬ
KANDYDAT FILOLOHII PIETRAHR. UNIWER.
B. TARAŠKIEWIČ

WYDAŃNIE BIELARUSKAHA WYDAWIECK. T-WA
WILNIA ■ ■ ■ 1931 H.
DRUKARNIA J. LEWINA, WILNIA, NIAMIECKAJA 22

AD AŪTARA.

Dahétul biełaruskaja literaturnaja mowa raźwiwałasia tolki pawodluh swaich najahulniéjšych prawoŭ, jakija byli najbolš dla jaje charaktórnymi i ad katorych jana nie adstupała. Šmat jakija pytańni zastawalisia biez adkazu. Nia było adnolkawaha prławapisu. Ničoha dziūnoha. Pakinuŭšy daŭno parwanyja i zaniapaŭšyja tradycyi starašwieckaje biełaruščyny, mowa nowaha pišmienstwa adrazu pačala bujna ūzrastać z narodnaha kareńnia. A narodnaje kareńnie—jano wielmi bahataje. I, nia hledziačy na wialikuju sucélnaść usiajé biełaruskaje mowy, jana maje, jak i kožnaja inšaja mowa, kolki asobnych, wyraźniéj aznačanych hutarak. Kožnaja hutarka dabiwałasia, kab zaniać pačésnaje miéjsca ū našym pišmiénstwie. Dziela hètaha—i roznyja, časta pamiž saboj niazhodnyja, sposaby pisańnia.

Tréba było času, kab samo žyćcio pakažała, jakaja hutarka maje najbolš siły i zdańności na toje, kab zrabicca *asnowaj* literaturnaj mowy.

Tréba było času, kab prajawilisia ū piš-

mienstwie ũsie, jakija tolki joŕc u asobnych hutarkach, ŕysta biełaruskija asobnaŕci.

Biaz hêtaha nie mahło być nijakaje choć bolŕ mienŕ zakončanaje hramatyki, nie mahło być i stałaha, jasnaha prawapisu. Bo hramatyka pawinna tolki zamacawać i padraũniać tyja linii, jakija sama mowa ũžo naznaçyła.

Mniê zdajecca, ŕto hêtyma linii i charakternyja asobnaŕci ũžo oznaçylisia, dzieła çaho ja i adważyũsia wypuŕcić u swiêt „Biełaruskuju hramatyku“.

U asnowie jaje lażyć najbolŕ charakternaja i najbolŕ çystaja hutarka biełaruskaje mowy, ŕto maje çwiordaje r i wialikaje akaũnie.

Ale akaũnie ahraniçana niekatorymi razami, da çaho prymuŕaje nas doũhaja praktyka naŕaha piŕmienstwa.

Prymajucca i ũsie druhija charakternyja asobnaŕci biełaruskaje mowy, jakija prawozdilisia dahêtul u naŕych wydaũniach.

Ad pryniataje tradycyi adchilajusia tolki tady, kali hêtaha wymahaje jasnaŕc systémy abo çystaŕc mowy.

Zusim nowaha niçoha nia ũwodžu.

Adnolka-ŕ nia dumaju — ŕto żyćcio nia zrobić z çasam znaçnych žmienaũ. Budziem tolki mieć nadzieju, ŕto nie zaliŕna wialikich, i ŕto ũsio najwaŕniejšaje зробlena dobra.

Patrėby ŕkoły prymusili mianie adkinuć

usio toje, ŕto miela bolŕ çysta nawukowaje znaçėnie, jak praktyçnaje. Ja ũwieŕ ças nie wypuskaũ z waçej pedahohiçnuju staranu kniŕki.

Maju nadzieju, ŕto ũ budućynie lepŕy ças pazwolic mniê wypuŕcić paũniejšuju i bolŕ nawukowuju hramatyku biełaruskaje mowy.

Kançajuçy, dziakuju ũsim, çto mniê slųżyũ radaju i krytykaj.

A najbolŕ majmu dobramu wuçycielu, akadėmiku **A. A. Ŗachmatawu**, katory za ũwieŕ ças maich uniwersytėckich nawuk i paŕla padawaũ mniê achwoty napisać biełaruskuju hramatyku i niaspynna kirawaũ majoju pracaju.

Pryjaznamu ziėlaku akadėmiku **E. Karŕskamu** ŕçyry i wialiki dziakuj za jaho ũwahu i znaçnuju pomaç (jon prahlėdziũ maju pracu i daũ wialikŕuju çastku biełaruskaj hramatyçnaj terminolohii).

Nie mahu nia ũspomnić i **dokt. Rudolfa Abichta**, profėsara ŕlawianskich mowaũ u Brėŕlaũskim Uniwersytecie, bo jaho dumki ab biełaruskaj mowie, piŕmy, pisanyja pabiėlarusku da maich pryjacielaũ u Wilni, i kniŕka „Prosty sposab stacca ũ karotkim çasie hramatnym“ pierakanali mianiē ũ tym, ŕto ja staju na prawilnaj darozie.

Wilnia

B. Taraŕkiėwiç.

13 ŕniũnia 1918 h.

I.

H U K I.

§ 1. Słowa, skład, nacisk. Słowa dziélicca na *składy*: wa-da, cha-ta, do-la, sia-kié-ra, ra-ni-ca. Słowa móža być *adnaskładowym*, kali ũ im adzin skład (dom, stoł, koń), *dwuchskładowym*, (wa-da, ziar-nió) i *šmatskładowym* (pie-ra-ro-bic-ca).

Kali na pišmie słowa nie žmiašca-jecca ũ adnym radku, to jaho móžna pieraniašci ũ druhi rađok, ale tolki tak, kab nie parwaé składoŭ (wy-cie-ra-bić). Kancy radka tréba pastawié znak pieranosu.

U kožnym słowie adzin skład wyhawarywajecca hałašniej za druhija, z **naciskam**: chá-ta, ka-rá, ká-ra.

Nacisk, kali tréba, aznačajjecca znakam ' nad litaraj.

Žadačka. Ražbié słowy na składy maleńkimi ryskami i aznačyé nacisk

(woś hetak, naprykład: wa-dá, da-ró-ha):

Pažar, ściana, tuman, ahoń, zahon, kaleka, pranik, Maryla, barawik, pawu-čok, miesiac, žurawiel, jaławiec. Boh bolš maje, jak razdaŭ. Skupy dwa razy tracié. Usiaki cyhan swajho kania chwalié.

§ 2. Huki hałosnyja i zyčnyja. Składy možna razłažyć na asobnyja *huki*. Słowa „sol“ možam skazać tak, kab kožny huk u im ciahnušsia douha: s-o-l. Lohka pa-čuć, što ũ hetym słowie try huki. U słowie „ryba“ čatyry huki, u słowie „horka“ piać hukaŭ i h. d.

Huki dziélaцца na *hałosnyja* i *zyčnyja*.

Hałosnyja huki: a, o, u, e, y, i.

Zyčnyja: b, c, é, ě, d, dz, dž, dž, f, g, h, ch, k, l, ł, m, n, ű, p, r, s, ś, š, t, w, z, ź, ž.

Pry wymowie hałosnych hukaŭ čuwać hołas, hrudzi dryžać. Ich možna douha ciahnuć, piajać. Pry wymowie zyčnych hukaŭ čuwać zyk, a nia hołas.

U składzie pawinien być adzin hałosny huk—kolki hałosnych hukaŭ u słowie, tolki ũ im składoŭ: stra-cha, pra-lès-ka. Skład moža być i z adnaho tolki hałosnaha huku: a-by, a-lé.

Zyčnych u składzie moža być kolki i moža nia być niwodnaha: straš-ny, a-lé.

Zyčnyja ũzywajucca tolki razam z hałosnymi *).

Hałosnyja *ŭ* i *j* nia tworać asobnaha składu: daŭ, praŭda, daj, jad, wajna. Z hətaha jany padobnyja da zyčnych. (Huki *ŭ* i *j* časami nazywajuć *paŭhałosnymi*).

Na pačatku słowa dziela wialikšaje składnašci *u*, *i* zamianiajucca na karotkaje *ŭ*, *j*, kali jany stajać pašla hałosnaha huku pierad zyčnymi: My ũžo zrobili. Ja jdu da ciabie.

Z a d a č k a. Pierapisać, zamianiŭšy kryžyk jakimi treba litarami.

Hartai zaharali ×sio pole. Jany ×wajšli ×chatu. Było ×bački try syny. Bačka ×maci ×žo wiarnulisia z pola. Była adna karoŭka, dy×tuju waŭki źjéli. A chto tam ×dzié? Chto ×dzie, toj paklonicca.

*) Dziéla hətaha zyčnyja huki nazywajucca jaščé suhałosnymi. Hėty nazoŭ niadobry tym, što možna bylo-b padumać, byccam zyčnyja huki wyaŭlajucca z hołasam.

§ 3. Ćwiordyja i miahkija zyčnyja.

Zyčnyja huki mohuć wymaŭlacca ćwiordyja i miahka. Ćwiordyja zyčnyja (b, c, ě, d, dz, dž, f, g, h, ch, k, l, m, n, p, r, s, š, t, w, z, ž) ćuwać, naprykłađ, u takich słowach: *bosy, ćep, ćysty, dola, ksiandy, uradźaj, fyrkać, ganak, hość, chata, koł, łom, nyrka, pyšny, ryś, syn, šyroki, tyn, woł, zorka, źyta.*

Hėtyja samyja zyčnyja ćuwać miahka ũ takich razoch, jak *bić, cicha, dzik, fihura, ĳinuć, chitry, ĳinuć, miėjsca, Nioman, piać, siėm, wić, zima.*

Zyčnyja r, ž, ě, š zaŭsiody ćwiordyja: *rėpa, zara, žouťy, ćysty, šyroki.*

Tak sama niama miahkich *d* i *t*, bo jany źmianiajucca na miahkaje dz i c: *dzień, cień, dzik, cicha, dziadźka, pić (dzićkańnie i cićkańnie).*

Zadaćka. Litary, što aznaćajuć ćwiordyja zyčnyja, padćyrknuć adnej ryskaj, a tyja, što aznaćajuć miahkija — dźwiuma:

Luli, luli, luli!
Prylaciėli kury,
Siėli na warociach
U ćyrwonych bociech.
Stali sakataci,

Što kuraćkam daci:
Ci żyta karyta,
Ci jaćmieniu źmiėniu,
Ci bobu karobu.

§ 4. Zwonkija i ĳłuchija zyčnyja.

Zyčnyja mohuć wymaŭlacca *zwonka* (z hołasam) i *ĳłucha* (biaz hołas), pryćym zwonkamu adkazwaje ĳłuchi:

b	p	(baby—papy)
d	t	(dam—tam)
dz	c	(dzień—cień)
dž	č	(chadžu—chaču)
h	ch	(ham—cham)
z	s	(zawu—sawu)
ž	š	(žal—šal)
r		
l	} nia majuć padobnych ĳłuchich.	
ł		
m		
n		

Zadaćka. Adnej ryskaju adznaćyć zwonkija huki, dźwiuma ĳłuchija.

WIASKOWYJA DZIECI.

Pusty ũlėtku nały sioly,
Usiė na poli za siarpom,
Tolki dzieťak kryk wiasioły
Ljėcca ũ wulicach ruććom.

Wiécier kudry ich całuje,
 Myje doždž ich blédny twar,
 Z imi soniejka žartuje
 I ciapło im šlė, jak dar.

Jakub Kotas.

§ 5. Zyčnyja z, ś, c, dz nazywajucea *syčaćymi*.

Zyčnyja ź, dž, š, ě nazywajucea *šypiačymi*.

Zyčnyja r, ł, l nazywajucea *ptaŭnymi*.

Zyčnyja n, m nazywajucea *nasawymi*.

§ 6. Wodłuh tych pryładaŭ, jakimi najbołš wymaŭlajucea zyčnyja, ich možna padzialić na

hubnyja: b, w, m, p, t.

jazyčnyja: d, ź, dž, ě, š, z, s, c,
 dz, r, ł, l, n.

hartannyja: h, g, k, ch.

Zadačka. U koźnym słowie apišy ũsie zyčnyja huki—jakija jany: 1) ěwiorđyja ei miahkija; 2) zvonkija ei hluchija; 3) syčaćyja, šypiačyja ei nasawyja; 4) hubnyja, jazyčnyja, hartannyja.

Chto pole troiė, toj chłėb kroiė.
 Kali ũlėz u duhu, nie każy nie mahu.

Kali mužyk z žonkaj swarycca, tady ũ haršku trasca warycca.

(Pišy ũ hetkim paradku: 1) chto: ch—ćwiordy, hluchi, jazyčny i h. d.).

§ 7. Na piśmie huki aznačajucea litarami (bukwami). Usie litary mowy, pieraličanyja ũ stałym paradku, nazywajucea abecėdaj (azbukaj).

Woś bielaruskaja abecėda:

a, b, c, ě, ě, d, e, f, g, h, i, j, k, ł, ł, m, n, ũ, o, p, r, s, ś, š, t, u, ũ, w, y, z, ź, ž.

Pobač z *łacinikaj* ũzywajucea jaščė *kirylica:*

a, б, в, г, д, е, ё, ж, з, і, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ў, ф, х, ц, ч, ш, ы, ь, э, ю, я.

Miahkaśc zyčnaha pierad hałosnym aznačajucea litaraj *i*: biada, siėni.

Zyki ł i l majuć asobnyja znaki dla ěwiorđaha (ł) i miahkaha (l); đziėla hetaha pašla ł nikoli nia moža stajać *i*, a pašla l litara *i* maje značėnnie asobnaha hałosnaha: łyki, młyn; list, leta (nikoli—lieta).

Na kancy słowa i pierad zyčnym miahkaśc zyčnaha aznačajucea značkom žwiėrehu litary: hośc, kaśba i h. d.

Dla označennia zykaŭ *ch, dž i dz* pišucca pa dźwie litary, ale tréba pamiać, što wymaŭlajucca jany nie paasobna, a razam: chata, siadžu, siadzieć.

§ 8. Dziéla taho, što ũ bielaruskaj mowie zyčnyja *ž, č, š, r* éwiorđyja, to pošle ich užywajucca nia *i*, a zaŭsiody *y*: žyta, čysta, šyla, biary.

Zadačka. Pastawić litary zamiesta kryžyka: *r×ba, hr×b, ž×ć, č×sta, š×la, š×ć, ž×d, ž×ćcio, ž×ta, ž×wiola, r×zyka, r×za, kur×, š×r×nia*.

§ 9. **Akańnie.** Huki *o, e* ũ bielaruskaj mowie čuwać jasna tolki pad naciskam: *dóbra, ciópła, lés, cély* i h. d.

Kali skład nie pad naciskam, to zamiesta *o, e* čuwać *a*: *dóbry—dabro, cióply—ciapło, lés—lasy, cép—capy*.

Akańnie najwyraźniej wystupaje ũ składzie pierad samym naciskam: *lés—lasy*. U druhich składoch na miéjscy *e* moža być huk blizki *da i* abo huk niajasny pamiž *a* i *e*—*a^o*: *lesawik* wymaŭlajucca *lisawik* abo *la^osawik*.

Ab tym, jak tréba pisać pry akańni, hladzi „Prawapis“.

§ 10. **Ab składoch nie pad naciskami.** U składoch nie pad naciskam znacho-

dzim *ry, ly, li* ũ hétakich słowach: *dryžéc, hlytać, prahlynuć, tryścinka, tryśnik, brywo, krywi, krywawy, blycha, blychi, drywami, drywiany, kryšyé, krycha, hrymić, trybuch, chryścić, trywoha, skryhatać, bryści, jabłyk, jablyna, bliščéc* i inš.

Kali na hétyja składy prychođieca nacisk, to tady znachodzim *ro, lo*: *drož, trošé, browy, kroŭ, blochi, drowy, kroška, troška, hrom, chrost, brod*.

Zadačka. Pierapisać wyšejpieraličanyja słowy ũ druhich formach (napr.: *dryžu, dryžéu, brywo, brywa, brywu* i h. d., ale *browy*).

§ 11. **Padwojnyja zyčnyja.** Bielaruskaja mowa maje padwojnyja zyčnyja ũ takich razoch:

ll: *wasielle, kupalle, hallo, lla, ralla, sollu, kolle* i h. d.

nn: *zdarénnie, sumlénnie, pytańnie* i h. d.

zz: *z hraźziu, maźziu, zaźziać, ryzio* i h. d.

śś: *kasa—kaśsio, wołas—wałośsie, kołas—kałośsie* i h. d.

dźdz: sudździo, sudździa i h. d.

će: żyćcio, bahaćcio, kućcia i h. d.

żż: zbożża, nażžo i h. d.

ęc: łyk—łyćčo, suk—sućčo, pieć—
zapiććca, za piććču, u waćču
i h. d.

šš: zacišša, kala wuššu, z roskaššu
i h. d.

Aprača hetaha padwojnyja zyčnyja
źjaŭlajucca pry tym, jak słowy składa-
jucca: s-sypać, ad-dać, biaz-zuby i h. d.

§ 12. **Prydychańnie.** Kali słowa pa-
čynajucca z hałosnaha, to pierad im mo-
ža stajać *prydychańnie w* abo *h*: woka,
wucha, awios—hawios i h. d.

Prydychańnie sustrakajucca i ũ sia-
ródzinie słowa pamiż dwuma hałosnymi:
pawuk, nawuka, ciwun i inš.

Zadačka. Aznaćcie ryskaju pry-
dychańnie: wakno, waryć, woćy, woł,
wužaka, wuzki, wuhał, pawuk, pawioŭ,
wina, wajna, Radziwon, won, Lawon,
aplawucha, harać, hara, hora, haréch,
hréch, harbuz, haniu, harud, wulica, hus-
ty, horad, harod, honi.

§ 13. **Karotkaje ũ.** Pamiż hałosnymi
i zyčnymi moža stajać tolki *ŕ*, a nie *w*:

zalatoŭka, karoŭka (ale—karowa); tolki
récha ũ lesie jdzié.

U kancy zakrytaha składu *) staić
tak sama nie *ł*, a *ŕ*: daŭ, poŭny, toŭsty
i inš. **).

Zadačka. Padstaŭcie litary zamié-
sta kryžyka:

Apuścié×a pole. Raboty na im da×-
no skončany. Pusta i hola ×siudy:
tolki maładoje żyta adno zielaniće ×
poli i rézka wydzialajucca siarod miortwa-
ha abraza ašieńniaha času. Pačarnie×
šyroki luh, adny tolki paryže×šyja tihury
staho× z wostraju źérdkaju × wiérsie
raskinŭlisia pa hrudoch i nudna pazirajué
× niéba.

§ 14. **Zwonkij a zyčnyja pierad hłuchimi**
i na kancy słowa stracili zwonkašć i
wmaŭlajucca hłucha:

*) Zakryty skład hëta taki, što kančajec-
ca na zyčnyja abo *ŕ*, *ł*: poł, woł, paŭ, daŭ,
miej i h. d.

U słowie wada abodwa składy adkrytyja.

**) Ale ũ imiéńniach astajécca: koł, stoł,
harétka, ihołka i inš.

pišacca: wymaŭlajecca!

rédka rétka

nožka noška

hrazka hraska

abchapié apchapié

bob bop

łod lot

doždž došč

i h. d.

Hluchija zyčnyja pierad zwonkimi
zrobilisia zwonkimi:

pišacca: wymaŭlajecca:

kašba kažba

małačba maładžba

i h. d.

Zadačka. Kryžyki zamianić lita-
rami:

ASHÉNNI WIÉČAR.

Wyje bura. Lés hamonié,

Jak na schodzie hdzié naro+.

Wiécier chmary tak i honié;

Doždž i hra+ i hałalo+.

Na kaminku korč pyłaje;

Kála piéčy dzié+ siadzié,

Ba+ka ła+ci papraŭlaje,

Maci ni+ki siéla wi+.

Wiécier wyje, nia ścichaje,

Dzika ũ kominie šumié, —

To zaplača, zašpiawaje,

To pa strésie prabiažycé.

Cicha ũ chacie. Serca nyje,

Dušu strach apanawaŭ.

Čamu+, wiécier, dumki zlyja

Ŭ dušu ty maju nahnaŭ?

Jakub Kotas.

II.

ČAŠCINY MOWY.

§ 15. Usié słowy možna padzialić na 9 radoů abo *dziěwiac čašcinaů mowy*:

1. imiá	5. dziejasłoů
2. prymiěta	6. prysłoůje
3. čyso	7. pryjmiá
4. zajmiá	8. zluč
9. klič.	

§ 16. **Imia.** Da hětaje čašciny mowy nalěžač usie tyja słowy, što skłaniajucca i majuč adzin z troch radoů: *mužčynski* (baran, stol), *šanocki* (awiečka, ława), *nijaki* (wakno, dabro).

§ 17. **Skłaniěnniem** nazywajecca zmiěna kančatku sloů u *adzinočnym* i *množnym liku* ũ zalěžnašci ad roznych pytańniaů, napryklad:

pytańnie:	lik adzin.:	lik množny:
1. chto?	brat	braty
što?	stol	stały
2. kaho?	brata	bratoů
čaho?	stala	staloů
3. kamu?	bratu	bratom
čamu?	stału	stalom
4. kaho?	brata	bratoů
što?	stol	stały
5. kim?	bratam	bratami
čym?	stalom	stalami
6. pry kim?	bracie	bratoch
pry čym?	stalé	staločh
7. Zawučy	bracie!	braty!
kažam:	stalé!	stały!

Hětyja pytańni nazywajecca *skłonomami*. Kožny skłon maje swoj ułasny nazoů:

1. <i>nazoůny</i>	chto? što?
2. <i>rodny</i>	kaho? čaho?
3. <i>dawalny</i>	kamu? čamu?
4. <i>winawalny</i>	kaho? što?
5. <i>tworny</i>	kim? čym?
6. <i>miěsny</i>	pry kim? pry čym?
7. <i>kličny</i>	užywajecca pry klikańni.

Zadačka. Praskłaniaj u adzinočnym i množnym liku: dom, wada, palatno.

§ 18. Aprača liku adzinočnaha i množnaha ũ bielaruskaj mowie časami bywaje *parny lik*: dźwie nazié, dźwie rucé, dźwie sasié i h. d. *).

Ad množnaha liku tréba adroźnić takija *zbornyja* imiénni, jak hallo, liščio, kolle i inš., jakija majué formu adzinočnaha liku, ale aznačajué zbor mnohich adnolkawych rečaŭ.

§ 19. Niekatoryja imiénni ũzywajuca *tolki ũ adzinočnym liku*: żywiola, harodnina, sadowina, malako, nasiénnie, charastwo i šmat inšych.

Niekatoryja — *tolki ũ množnym liku*: sani, siéni, dryžyki i šmat inš.

Zadačka. Napišy, jakija imiénni wiedzaješ, što ũzywajuca *tolki ũ adzinočnym liku* abo *tolki ũ množnym liku*.

§ 20. Kožnaje imia naléžyć da adnaho z troch *radoŭ*: *mužčynskaha, žanockaha* abo *njakaha*. Kali na jakuju reč možna kazać *jon*, to héta mužč. r.:

*) ale zašiody: dwa stały, dwa braty i h. d., a nia dwa bratā, dwa stałā (wodtuh staroha *parnaha liku*).

brat, stol i h. d.; kali možna kazać — *jana*, to héta žanocki rod: siastra, biada, kniha i h. d.; kali — *jano*, to héta nijaki rod: dzicia, wakno, dabro i h. d.

Niekatoryja imiénni naléžac da *ahulnaha* rodu, kali mohuć aznačać tak sama mužčynski, jak i žanocki rod: sirata, kaléka i inš.

Zadacka. Napišy pryklady na imiénni mužčynskaha, žanockaha, njakaha i *ahulnaha* rodu.

§ 21. Imia moža być abo *ŭlasnym*: Wilnia, Miénsk, Bielaruś, Lawon, — abo *ahulnym*: miésta, kraj, čalawiek i h. d.

Ŭlasnaje imia aznačaje *tolki adnu jakuju reč*, kab addzialić jaje ad druhich padobnych.

Ahulnaje imia pakazywaje *naahul celý rad* padobnych rečaŭ.

Ŭlasnaje imia pišacca z wialikaje litary.

Uzory sklanieniia.

I. Mužčynski rod.

§ 22. A. Čwiordy zyčny pierad kančatkam:

	lik adzinočny:	lik množny
a) Naz.	1) wol	wał-y
Rodn.	wał-á	wał-oŭ
Daw.	wał-ú	wał-óm
Win.	wał-á	wał-y
Tw.	wał-óm	wał-ami
Miés.	wał-é	wał-och
Kl.	bač nižej § 26.	

Druhija pryklady:

	lik adzinočny:	
Naz.	2) piasek	3) doždž
Rodn.	piask-ú	daždž-ú
Daw.	piask-ú	daždž-ú
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	piask-óm	daždž-óm
Miés.	piask-ú	daždž-ú

	lik množny:	
Naz.	piask-i	daždž-y
Rodn.	piask-oŭ	daždž-oŭ
Daw.	piask-óm	daždž-óm
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	piask-ami	daždž-ami
Miés.	piask-óch	daždž-óch

lik adzinočny:

Naz.	4) kaniéc	5) chwalk-ó
Rodn.	kanc-á	chwalk-á
Daw.	kanc-ú	chwalk-ú
Win.	jak Naz.	jak Rod.
Tw.	kanc-óm	chwalk-óm
Miés.	kanc-y	chwalk-ú

lik množny:

Naz.	kanc-y	chwalk-i
Rodn.	kanc-oŭ	chwalk-oŭ
Daw.	kanc-óm	chwalk-óm
Win.	jak Naz.	jak Rod.
Tw.	kanc-ami	chwalk-ami
Miés.	kanc-óch	chwalk-óch

U wa ŭsich hétych prykladach nacisk prychoďzicca na samy kančatak słowa: wał-á, wał-ú, wał-óm, wał-é, wał-y, wał-oŭ i h. d.

b) Kali nacisk nia prychoďzicca na samy kančatak, to zamiésta *o* staié *a* (akańnie). U miésnym sklonie *e* astajecca.

lik adzinočny:

Naz.	1) brat	2) narod	3) strach
Rodn.	brat-a	narod-u	strach-u
Daw.	brat-u	narod-u	strach-u
Win.	jak R.	jak R.	N a z.
Tw.	brat-am	narod-am	strach-am
Miés.	brac-ie	narodz-ie	stras-ie
			i strach-u

lik množny:

Naz.	brat-y	narod-y	strách-i
Rod.	brat-ou̯	narod-au̯	strach-au̯
Daw.	brat-om	narod-am	strach-am
Win.	jak R.	jak	Nazoũny
Tw.	brat-ami	narod-ami	strach-ami
Miés.	brat-och	narod-ach	strach-ach

§ 23. B. Miahki zyčny pierad kančatkam.

adzinočny lik:

Naz.	1) loś	2) lokać	3) koń
Rod.	łasi-á	łókei-a	kani-á
Daw.	łasi-ú	łókei-u	kani-ú
Win.	jak R.	jak N.	jak R.
Tw.	łasi-ióm	łókei-em *)	kani-óm
Miés.	łas-i	łókei	kan-i

lik množny:

Naz.	łas-i	łokc-i	kon-i
Rod.	łasi-ou̯	łokci-au̯	koni-au̯
Daw.	łasi-om	łokci-am	koni-am
Win.	jak	n a z o ũ n y	
Tw.	łasi-ami	łokci-ami	koni-ami
Miés.	łasi-och	łokci-ach	koni-ach

*) U twornym skłonie pakidajem etymolohičnaje e (bač „Prawapis“).

§ 24. C. Imieñni na j skłaniajucca tak sama:

lik adzinočny:

Naz.	wierabiéj	loj	abyčáj
Rod.	wierabj-a	loj-u	abyčáj-u
Daw.	wierabj-u	loj-u	abyčáj-u
Win.	jak Rod.	jak	Naz.
Tw.	wierabj-om	loj-em	abyčáj-em
Miés.	wierabj-i	lo-i	abyčá-i

lik množny:

Naz.	wierabj-i	abyčáj-i
Rod.	wierabj-ou̯	abyčáj-au̯
Daw.	wierabj-om	abyčáj-am
Win.	jak	N a z.
Tw.	wierabj-ami	abyčáj-ami
Miés.	wierabj-och	abyčáj-ach

§ 25. Uwahi ab rožnych kančatkach.

1. Rodny skłon adz. liku maje kančatak u abo a, jak u ćwiordym, tak i ũ miahkim skłanieñni (u miahkim pišacca—iu, ia).

Kančatak a znachodzim:

U imieñniach, što aznačajuć żywyja twory: ćalawiéka, Jazépa, brata, waũka, wała, zładzieja, wierabja i inš.

2) u imiěníniach pradmiětnych, *) što možna bačyc, ličyc, naibolš, kali nacisk prychodzicca na kančatak: hroš — hraša, kust — kustà, małatók — małatka, nož — naža, nos — nasà, koš — kaša, kouš — kaúša, kamieñ — kamianià, harniec — harca i inš.

3) u nazowach miěsiacaù: studnia, marca, krasawika, maja i h. d.

Usiě inšyja imiěnni zwyčajna majuć kančatak *u*: rozumu, bolu, žalu, šmiěchu, smutku, hromu, rodu, miru, abyčaju, daru, strachu, wiěku, roku, pakoju, uschodu, zachodu, ciěniu (hěty ciěñ!), plaču, uradźaju, snu, žaru, prymusu, ludu, narodu, kraju, boru, lěsu, śniěhu, ludu, popiětu, alěju, šrotu, chwojniku i šmat inš.

Uymat Bačym, što wa ũsiech hětych imiěnniach nacisk nia prychodzicca na *u*. Tolki ũ hětkich słowach, jak *piasok*, *tytun*, *hałun*, *pałyn*, *awios*, znachodzim: piaskù, tytunù, hałunù, pałynù, aũsù.

*) ad słowa pradmiět (rěč): usiě tyja imiěnni, što možam bačyc i ličyc, nazywajucca pradmiětnymi.

Aprača hetaha — *u* pad naciskam znachodzim jašće ũ kolki słowach: daždžù, ahniù i časami čaėwiarhu.

2. *Miěsny sklon adz. liku* maje čatyry kančatki: *e*, *i*, *y*, *u*.

U imiěnniach *z čwiordym zyčnym pierad kančatkam* znachodzim *e*: na dubiě, pry stalè, u mlynić, u kažusiě, hrać na raziě (kančatak pad naciskam); na šwiěcie, u lěsie, u horadzie, na biėrazie, u harosie (kančatak nie pad naciskam).

Imiěnni na *š*, *š*, *č*, *c*, *r* zaũsiody majuć *y*: na daždžy, u kašy, na nažy, u kałodziažy, ab koklušy, parulušy, u plačy, u bučy, na kancy, na palcy, na žarabey, u bary, na tapary i h. d.

Z imiěnniaũ na *ž*, *š*, *č*, *c*, *r* tyja, što aznačajuć asoby, najčašćiej majuć *u*: ab kupcu, pry Ryhoru, Łukašu, ab Marcinkiewiču, ab čužaziėmцу, niėmцу, kitajcu i h. d.

Imiěnni na *k* blizka zaũsiody majuć kančatak na *u*: u Polacku, na baku, ab waũku, na jazyku, ab čaławieku.

Imiěnni *z miahkim zyčnym pierad kančatkam* kančajucca na *i*: pry hašci, ciašci, kamiani, kani, sałaũji, wierabji, Dunai, pryjacieli i h. d.

3) *Kliěny sklon.* U značěnni kliěna-
 ha sklonu časta ūžywajecca nazoŭny
 sklon: pasluchaj, bratka! pasluchajcie,
 bratki! Ale kliěny sklon maje i swajė
 asobnyja kančatki — *u* i *e* (pośle ćwior-
 daha zyčnaha *a*):

1) Iwanie, slaŭny paniel, popie,
 bracie, swacie, hadzie, dubie, lėsie, su-
 siėdzie i h. d.

Boh — Boža, čalawiek — čalawieča,
 kazak — kazača, woŭk — woŭča, haroch —
 harosie, harėch — harėsie, aciėc — ojča,
 kupiec — kupča i inš.

2) Koń — koniu, wučyciel — wučycielu,
 hośc — hościu, raj — raj u, dabradzieju
 i h. d., mužu, kryžu, paniču, pisaru, boru,
 jawaru, bratku, haľubočku, dziadzku,
 dziećku, synku i h. d.

U množnym liku časami ūžywajecca
 kančatak — *owie*: panowie! swatowie!
 žydowie! i h. d.

Zadačka. 1) Praskłaniaj: čalawiek,
 wol, woz, harod, dwor, zaľom, pisar,
 ramiėn, žwiėr, aŭtorak, ciėn, bol, awios,
 wierabiėj, suk, harech, worah, biėrah,
 alėn, nož.

2) Napišy, jakija wiėdaješ słowy na
a i na *u* ū rodnym sklonie, aprača tych,
 što jośc u hramatycy,

3) Adkaży, u jakim sklonie зробleny
 wyniatok z pad akańnia.

4) Uspomni z pieśniaŭ, kazkaŭ ci
 prykazkaŭ jakija-kolečy imieńni ū kliě-
 nym sklonie.

II. Nijaki rod.

§ 26. Imieńni na *o* (nie pad nacis-
 kam — *a*).

Skłaniėnnie sloŭ na *o* padobnaje da
 mužėynskaha rodu.

Try skłony — nazoŭny, winawahny
 i kliěny zaŭsiody adnolkawy (dziėla hė-
 taha pišam ich u adnym radku: N.W.K.).

Pryklady.

Adzinočny lik:

N. W. K.	1) sial-o	2) palėn-a
Rod.	sial-a	palėn-a
Daw.	sial-u	palėn-u
Tw.	sial-om	palėn-am
Miės.	sial-e	palėni-e

Množny lik:

N. W. K.	siol-y	palėn-y
Rod.	siol-aŭ	palėn-aŭ
Daw.	siol-am	palėn-am
Tw.	siol-ami	palėn-ami
Miės.	siol-ach	palėn-ach

Adzinočny lik:

N. W. K.	3) plač-o	4) mor-a
Rod.	plač-a	mor-a
Daw.	plač-u	mor-u
Tw.	plač-om	mor-am
Miés.	plač-y	mor-y

Množny lik:

N. W. K.	plěč-y	mor-y
Rod.	plěč-aŭ	mor-aŭ
Daw.	plěč-am	mor-am
Tw.	plěč-ami	mor-ami
Miés.	plěč-ach *)	mor-ach

Adzinočny lik:

N. W. K.	5) žyćci-o	6) pol-e
Rod.	žyćci-a	pol-a
Daw.	žyćci-u	pol-u
Tw.	žyćci-om	pol-em
Miés.	žyćci	pol-i

množny lik:

N. W. K.	— — —	pal-i
Rod.	— — —	pal-oŭ
Daw.	— — —	pal-om
Tw.	— — —	pal-ami
Miés.	— — —	pal-och

*) Možna ūžywać i formu plačmi, plačy-ma, na plačoch.

§ 27. Uwahi ab kančatkach.

1. *Miěsny skłon* adz. l. maje čatyry kančatki: *e, i, y, u*, jakija ūžywajucca tak, jak u imieńniach mužčynskaha rodu, napr.:

a) u sialé, pry waknié, u humnié, na suknié, ab pišmié i h. d. (kančatak *e* pad naciskam);

na siénié, u lécie, na ciéle, u słowie, na niébie, na palénié i h. d. (kančatak nie pad naciskam);

b) ab dabry, na plačy, pry humiancy, na mory, u hóry, pry wohnišcy, na sér-cy, na wakocy, na soncy i h. d.

c) imieńni na *k* pierad kančatkam majuć *u*: wiéka — ab wiéku, woka — ab woku.

d) u łachmaćci, u žyćci, na halli, u čytańni, pry zdaréńni, na poli i h. d.

Zadačka. Wywieści prawila, kali ūžywajucca jaki kančatak.

2) *Nazoŭny skłon* mn. liku maje kančatki *i, y*: humny, biarwiéńni, pali, aziory, zdaréńni i h. d.

3) *Rodny skłon* mn. l. moža ūžywać abo z kančatkam oŭ (aŭ), abo biez kančatku: wiadziór — wiodraŭ, krasion — krosnaŭ, plěč — plěcaŭ i h. d.

4) Tréba zauvažyć rožnicu ũ nacisku: siałó—sióły, wiadró—wiódry, waknó—wókny; ale — dwa, try, čatyry siały, wiadry, wakny, i h. d.

5) Słowa jarmo ũ množnym liku maje jormy (ale: dwa, try, čatyry jarmy).

§ 28. *Woka i wucha* skłaniajucca hétak: woka, woka, woku, wokam, na woku; wočy, wačěj, wačom, wačmi, ab wačoch; wucha, wucham, u wusie; wušy, wušěj, wušom, wušmi, ab wušoch.

§ 29. **Słowy z ustaŭkaju** *en, at, es*. Siudy prynaléžać: 1) imiěnni na *mia*: imiá, plamiá, ciémia, ramia, strémia i 2) hétkija jak cialá, parasiá, ziarniá, waučaniá, kniažá i inšyja *).

Adzinočny lik:

N.W.K.	imia	jahnia, jahnio
Rod.	imiěńnia, imiá	jahniasi
Daw.	imiěńniu, imiù	jahniasi
Tw.	imiěńniem, imiem	jahnioim
Miés.	imiěńni, imi	jahniasi

*) Pobač z formami, ciala, parasia, ziarnia, waučania, kniaža, možna ũżywać formy na *o* (*io*) i *nio*: cialo, parasio, ziarnio, waučanio, kniažo i inšyja.

Množny lik:

N. W. K.	imiěnni	jahniaty
Rod.	imiěńniaŭ	jahniat, -aŭ
Daw.	imiěńniam	jahniatam
Tw.	imiěńniami	jahniatami
Miés.	imiěńniach	jahniatech

Ustaŭku *es* znachodzim u množnym liku słowa koła — kalosy*) dy niěba — niabiosy.

Zadačka. 1) Praskłaniaj: plamiá, cialá, waučaniá, kniažá. 2) Sto značyć *koły* i što značyć *kalosy*?

III. Žanocki rod.

§ 30. **A. Imiěnni žanockaha rodu na a.**

Lik adzinočny:

Naz.	1) haław-a	2) kalin-a
Rod.	haław-y**)	kalin-y
Daw.	haławi-è	kalini-e
Win.	haław-ù	kalin-u
Tw.	haławo-ju(j)	kalina-ju(j)
Miés.	haławi-è	kalini-e

*) Množny lik ad koła: *kalosy* zmianiŭ swajo značeńnie i značyć pawozka.

***) Hétkija formy, jak haławiè, zarè, ziamlè ũžywajucca duža rėdka.

Lik množny:

Naz.	hałow-y		kalin-y
Rod.	hałoŭ, hałow-aŭ		kalin-aŭ
Daw.	hałow-am		kalin-am
Win.	j a k	N a z o ŭ n y	
Tw.	hałow-ami		kalin-ami
Miés.	hałow-ach		kalin-ach

Lik adzinočny:

Naz.	3) ruk-a	4) hork-a
Rod.	ruk-i	hork-i
Daw.	ruc-è	horc-y
Win.	ruk-ù	hork-u
Tw.	ruk-oju(oj)	hork-aju(aj)
Miés.	ruc-è	horc-y

Lik množny:

Naz.	ruk-i	hork-i
Rod.	ruk	horak, hork-aŭ
Daw.	ruk-ám	hork-am
Win.	j a k	N a z o ŭ n y
Tw.	ruk-ami	hork-ami
Miés.	ruk-ách	hork-ach

Lik adzinočny:

Naz.	5) zar-á	6) ziaml-a	7) dol-a
Rod.	zar-y	ziaml-i	dol-i
Daw.	zar-y	ziaml-i	dol-i

Win.	zar-ú	ziaml-u	dol-u
Tw.	zar-oju(j)	ziaml-oju(j)	dol-aju(j)
Miés.	zar-y	ziaml-i	dol-i

Lik množny:

Naz.	zor-y	ziéml-i
Rod.	zor-aŭ	ziamiél, ziéml-aŭ
Daw.	zor-am	ziéml-am
Win.	j a k	N a z o ŭ n y
Tw.	zor-ami	ziéml-ami
Miés.	zor-ach	ziéml-ach

§ 31. Uwahi ab roznych skłonach.

1. *Dawalny i miésny skłon* adz. l. majué tuju samuju formu. U imiénniach, što majué pierad kančatkam *čwiorďy zyčny*, hétyja skłony kančajucca na *e*: wadzié, hałowiwè, rucé, sasié, nazié (nacisk na kančatku); kalinie, paławinie, blaznocie, rabocie (kančatak biaz nacisku).

Kali-ž pierad kančatkam *) staié adzin z acwiardziéüsyh zyčnych *r, c, č, ž, š*, abo *k* (pašla *k* tady, kali nacisk nie na kančatku—laŭka, matka, šapka, laska), to ŭ dawalnym i miésnym skłonie majem *y*: zary, hary, macy, dušy, dziažy (pađ

*) Tréba razumiéc: nazoŭnaha skłonu.

naciskam); wulicy, abory, kašy, pražy, łaūcy, matcy, šapcy i h. d. (nie pad naciskam).

U skłanieńni z miahkim zyčnym pierad kančatkam zaŭsiody majem kančatak i: ziamli, siamji, doli, kniahini, woli i h. d.

Imiėnńi z asnowaju na *k, h, ch* źmianajuė ich na *c, z, s*: ruka—rucė, horka—horecy, naha — naziė, daroha — darozie, sacha — sasiė, stracha — strasiė, Lawonicha — Lawonisie.

2) *Rodny skłon* mn. liku maje najčaściej kančatak — *aŭ*, jak u imiėnńiach mužčynskaha rodu: wodaŭ, waronaŭ, maldzicaŭ, ziėmlaŭ, niadziėlaŭ, piešniaŭ i h. d.

Ale dawoli časta ŭžywajucca hėtkija formy, jak dačok, dziawok, hor, zor, karoŭ, hałoŭ, ziamiėl, niadziėl, śloz, lalek, špilek i h. d. Tolki ruk i noh zaŭsiody biez kančatku *aŭ*.

Radziėj sustrakajem kančatak *ej*: űwiniėj, sianiėj i inš.

Kličny skłon: zaŭsiody adnolkawy z nazoŭnym: Litwa, rodna ziamiėlka! Źalčiesia, zwonkija struny!

§ 32. **Imiėnńi muž. r. na a.** Tak sama, jak imiėnńi žan. r. na *a*, skłaniajucca imiėnńi muž. r. na *a*: staršynia, starasta, sabaka, sudździa i inš. Tolki ŭ tw. skl. časami sustrakajucca formy mužčynskaha skłanieńnia: z staršyniom, starastam, sabakam i h. d.

§ 33. **B. Imiėnńi žan. r. na zyčny.** Siudy adnosiacca takija imiėnńi, jak kośė, hraź, sol, miėdź; noč, myš, roskaš, moc; luboŭ, kroŭ i padobnyja; u liku množnym takija, jak sani, siėni, hrudzi, hušli, dźwiėry,—naahuł usiė tyja imiėnńi ž. r., sto ŭ naz. skłonie nie kančajucca na *a*. Aprača hėtaha siudy adnosiacca: kury, susiėdzi, čėrci.

§ 34. **Prykłady.**

Lik adzinočny:

Naz.	kośė	rėč	kroŭ
Rod.	kości	rėčy	krywi
Daw.	kości	rėčy	krywi
Win.	j a k N a z o ŭ n y		
Tw.	kaścioju(j) ^{*)}	rėčaju(j)	krywioju(j)
Miės.	kaści	rėčy	krywi

*) zdarajucca i hėtkija formy, jak kościu rėču i h. d.

Lik množny:

Naz.	kośc-i	réc-y
Rod.	kaści-ěj	réc-aũ
Daw.	kaści-om	réc-am
Win.	j a k N a z.	
Tw.	kaści-ami, kaśc-mi	réc-ami, rać-mi
Miés.	kaści-och	réc-ach

§ 35. Uwahi ab sklonach.

1) *Rodny sklon* mn. l. maje kančatka *ěj, oũ* (nie pad naciskam *aj, aũ*): kaści-ěj, piéc-aũ, réc-aũ, noć-aũ i h. d.

2) *Tworny sklon* aprača pakazanych u prykladach kančatkaũ maje časami — ma: kaścema, sańma i h. d.

3) *Kličny sklon* zašiody adnolkawy z nazouŭnym u abodwuch likach, jak i ũ imiěnniach žan. r. na *a*.

§ 36. Maci skłaniajecca hétak:

Naz.	maci	Win.	maci
Rod.	maci	Tw.	—
Daw.	maci	Miés.	maci
	Kličny		maci

U množnym liku znachodzim maci tolki ũ Naz., Win. i Kl. skl.

U tych sklonach, dzie nia ũzywajecca maci, jaho zamianiaje matka, matkaju, matak i h. d.

§ 37. *Winawalny sklon* imiěnniaũ, što aznačajuć čalawieka, žwiěra i naahul niěšta żywoje, adnolkawy z rodnym sklonam u muž. r. adzinočnaha liku: baču brata, muža, paju kania. Imiěnni, što aznačajuć niażywoje, majuć winaw. sklon adnolkawy z nazouŭnym: niasi stol, siačy dub, miéc rubiěl (choć časami i siačy duba, miéc rubla).

U množnym liku tolki imiěnni, što aznačajuć čalawieka, asobu, majuć win. skl. adnolkawy z rodnym; usiě inšyja — adnolkawy z nazouŭnym: baču bratoũ, paju koni, laũlu awiěčki i h. d., jak roblu stały, sani, baču chaty i inš.

prymietaj

PRYMIÉTA.

§ 38. **Prymiétaju** nazywajecca čašci-na mowy, što maje rady (muž., žan. i nijaki) i sklaniajecca: šwiaty, šwiataja, šwiatoje; sini, siniaja, siniaje i inš.

§ 39. Pryklady.

1) Lik adzinočny:

N.	šwiat-y	šwiat-aja	šwiat-oje
R.	šwiat-oha	šwiat-oje(oj)	šwiat-oha
D.	šwiat-omu	šwiat-oj	šwiat-omu
W.	jak N. abo R.	šwiat-uju	jak N.
T.	šwiat-ym	šwiat-oju(oj)	šwiat-ym
M.	šwiat-ym	šwiat-oj	šwiat-ym

Lik množny:

N.	šwiat-yja
R.	šwiat-yeh
D.	šwiat-ym
W.	jak N. abo R.
T.	šwiat-ymi
M.	šwiat-yeh

dla ũsich r.

2) Lik adzinočny:

N.	bos-y	bos-aja	bos-aje
R.	bos-aha	bos-aje(aj)	bos-aha
D.	bos-amu	bos-aj	bos-amu
W.	jak N. abo R.	bos-uju	jak N.
T.	bos-ym	bos-aju(aj)	bos-ym
M.	bos-ym	bos-aj	bos-ym

Lik množny:

N.	bos-yja	W.	jak N. abo R.
R.	bos-yeh	T.	bos-ymi
D.	bos-ym	M.	bos-yeh

dla ũsich radou

Taksama źmianiajucca prymiéty z miahkim zyčnym pierad kančatkami:

3) Lik adzinočny:

N.	sin-i	sini-aja	sini-aje
R.	sini-aha	sini-aje(aj)	sini-aha
D.	sini-amu	sini-aj	sini-amu
W.	jak N. abo R.	sini-uju	jak N.
T.	sin-im	sini-aju(aj)	sin-im
M.	sin-im	sini-aj	sin-im

Lik množny:

N.	sin-ija	W.	jak N. abo R.
R.	sin-ich	T.	sin-imi
D.	sin-im	M.	sin-ich

dla ũsich radou

§ 40. Kali nacisk prychoďzicca na kančatak, to ũ rodnym skłonie — óha,

kali nacisk nia prychodzicca na kančak, a na asnowu, to — aha: światy — światoha, dobry — dobraha, sini — siniaha, wialiki — wialikaha i h. d.

§ 41. Tyja prymiéty, što označajuć *jakaśc* (na pytańnie *jaki?*), mohuć mieć try stupiéni hétaje *jakaści*, abo try stupiéni pryraŭnawańnia:

1-aja stupién — *zwyčajnaja*: zialony, aja, aje; wialiki, aja, aje;

2-aja stupién — *wyšéjsaja*: zielaniéjšy, wialikšy;

3-aja stupién — *najwyšéjsaja*: najwialikšy, najzielaniéjšy, abo samy zialony, samy wialiki, ci za usich najzielaniéjšy, ad usich najwialikšy i h. d.

Niekatoryja prymiéty majuć niaprawilnyja stupiéni pryraŭnawańnia: dobry — Tépšy, najlepšy; błaŭi — horšy, najhoršy; mały — miénšy, najmiénšy.

Zadačka. 1. Praskłaniajcie: nowy kažuch, zialony sad, wialiki bor, cioplaja šapka, šyrokaje pole, hlybokaje mora, ślapy koń, błaŭi son, suchi chléb.

2. Napišécie stupiéni pryraŭnawańnia: sini, čorny, horki, salodki, časty, toŭsty, hluchi.

Przebieg

Č Y S Ł O.

§ 42. Adny čyśty pakazawajuć lik (na pytańnie *kolki?*) i nazywajuca *ličnymi*, druhija — paradak (na pytańnie *katory?*) i nazywajuca *paradkawymi*.

Č. ličnyja.	Č. paradkawyja
1 adzin, adna, adno,	pièršy, aja, aje
2 dwa, dźwie, dwa	druhi, aja, oje
3 try	tréci " "
4 čatyry	čaéwièrty " "
5 piac	piaty " "
6 šeść	šosty " "
7 sièm	siomy " "
8 wosiem	wosmy " "
9 dzièwiać	dziewiaty " "
10 dzièsiać	dziesiaty " "
11 adzinaccaé *)	adzinaccaty " "
12 dwanaccaé	dwanaccaty " "

*) Używajuca taksama formy: adzinancaé, dwanancaé, trynancaé, čatyrnancaé i h. d., a tak sama adzinancaty, dwanancaty, trynancaty i h. d.

13 trynaccać	—	—	—
14 čatyrnaccać	—	—	—
15 piatnaccać	—	—	—
16 šasnaccać	—	—	—
17 siemnaccać	—	—	—
18 wosiemnaccać	—	—	—
19 dziewiatnaccać	—	—	—
20 dwaccać	dwaccaty		
21 dwaccać adzin	dwaccać pieršy		
30 tryccać	tryccaty		
40 sorak	sarakawy		
50 piaćdziesiat	piaćdziesiaty		
60 šėśćdziesiat	šėśćdziesiaty i h. d.		
70 siėmdziesiat	—	—	—
80 wosiedziesiat	—	—	—
90 dziewiaćdziesiat	—	—	—
100 sto	soty		
101 sto adzin	sto pieršy		
200 dźwiėście	dwuchsoty		
300 trysta	trochsoty		
400 čatyrysta	čatyrochsoty		
500 piaćsot	piaćsoty		
600 šėśćsot	šėśćsoty		
700 siėmsot	siėmsoty		
800 wosiėmsot	wosiėmsoty		
900 dziewiaćsot	dziewiaćsoty		
1000 tysiača	tysiačny		
2000 dźwiė tysiačy	dwuchtysiačny		
1,000,000 milion	milijonny		

§ 43. Čyсты paradkawyja zmanijucca padobna da prymiėty: pieršy, pieršaja, pieršaje; piėrsaha, piėrsaje i h. d.

Čyсты liėnyja zmanijucca časta padobna da imia, časami padobna da prymiėty.

§ 44. Adzin, adna, adno.

N.	adzin	adna	adno
R.	adnaho	adnajė, adnej	adnaho
D.	adnamu	adnej	adnamu
W.	jak N. abo R.	adnu	jak N.
T.	adnym	adnej(u)	adnym
M.	adnym	adnej	adnym

Lik množny (dla ũsich radoũ).

N.	adny	W.	jak. N. abo R.
R.	adnych	T.	adnymi
D.	adnym	M.	adnych

§ 45. Dwa (muž. i nijaki r.) dźwiė (ž. r.)

N.	dwa	dźwiė
R.	dwuch (dwoch)	dźwiuch (dźwioch)
D.	dwum (dwom)	dźwium (dźwiom)
W.		jak Naz. abo Rod.
T.	dwuma(dwoma)	dźwiuma (dźwioma)
M.	dwuch (dwoch)	dźwiuch (dźwioch)

Tak sama, jak dwa, dźwiè, sklaniajucca abodwa, abidźwie: abodwuch, abidźwiuch i h. d.

Padobna try, čatyry: try, troch, trom, tryma, troch; čatyry, čatyroch, čatyrom, čatyrma, čatyroch.

§ 46. Pačynajučy ad piacioch i da tryccacioch čystry sklaniajucca hètak:

N.	piac	tryccać
R.	piacioch	tryccacioch
D.	piaciom	tryccaciom
W.	jak N. abo R.	
T.	piacma	tryccaćma
M.	piacioch	tryccacioch

Pačynajučy ad *piacdziesiat* i da *dzièwiaćdziesiat* čystry zmianiajucca jak *piac*, abo najčastiej zusim nie zmianiajucca: z usimi *piacdziesiat* ludźmi, z usich *dzièwiaćdziesiat* snapoŭ i h. d.

§ 47. Sorak i sto.

N.	sorak	sto
R.	sorakú	stu
D.	sorakù	stu
W.	jak Naz.	
T.	sarakma	stoma
M.	saraku	stu

§ 48. Čystry 200, 300, 400 i daléjšyja abo zusim *nie zmianiajucca*, abo zmianiajucca hètak: dźwiéscie, dwuchсот, dwumstam, dwumastami i h. d.

§ 29. Aboje, dwoje, troje.

N.	abojе	dwoje	troje
R.	{ abajhà	{ dwaich,	{ traich,
	{ abajhà	{ dwajhà	{ trajhá
D.	abaim	dwaim	traim
W.	jak N. abo R.		
T.	abajma	dvajma	trajma
M.	abajh	dwaich	traich

Tak sama čačwiora, piaciора i daléjšyja: čačwiaroch, čačwiarom, čačwiarma, čačwiaroch (choć časta jany zusim nie zmianiajucca).

§ 50. *Drobawyja čystry*, złożanyja z *poŭ* — paŭtará (muž. i nijaki r.), paŭtary (žan. r.), paŭtraćcia, paŭtraćci — nie zmianiajucca).

§ 51. Tréba wiédać, što *abodwa* užywajecca dla označénnia tolki muž. i nijak. r. (abodwa braty, abodwa wakny); *abidźwie* — tolki žanock. r. (abidźwie siastry, abidźwie sachi); *abojе* — kali rady pamiašany (abojе — rabojе, kabyła lysaja, žarabia rabojе, źjéu woŭk abojе).

§ 52. Zadačka. 1. Napišy słowami: 1.289, 3.478, 11.696, 953, 12.418; 1.724-y (tysiaša siemsot dwaccać čaćwierty), 15.919-y, 837-y, 959-y.

2. Praskłaniaj: adna sacha, dwa wały, dźwié doški, troje saniěj, dziéwiać bratoŭ, sto dwaccać wosiem hryboŭ.

Zaimenonik

ZAJMIÁ.

§ 53. **Zajmiá** ũzywajecca zamiésta imia, prymiéty abo čysla (za-imia). Napryklad:

Chadziŭ ci doŭha *jon* ci mała,
Dy tolki niéšta adzin raz
Biada ũ bary *jaho* spatkala...
Wo jak kazaŭ nam *sam* Taras.

(Tutaka *jon*, *jaho*, *sam* zamiésta Taras, Tarasa).

Zamiésta „dobry“, „bièly“, „mały“ možam skazać „taki“, „toj“; zamiésta „piaty, dziesiaty“ — „toj, hény“ i h. d.

§ 54. Woś čaściěj ũzywanyja zajmiéni:

1. *Asabowyja*: ja, ty, jon, jana, jano; my, wy, jany.

2. *Zwrotnyja*: siabié i sia (myjusia).

3. *Prynaležnyja*: moj, twoj, swoj, našy, wašy, ichni i inš.

4. *Pakazalnyja*: héty, hény, toj, taki, hétki i inš.

5. *Pytalnyja*: chto? što? jaki? katory? čyj? i inš.

6. *Adnosnyja*: tyja samyja, što pytalnyja, ale biaz pytańnia.

7. *Aznačalnyja*: uwiés, usiaki, usialaki, kožny, sam, samy.

8. *Nieaznačalnyja*: niéhta, niéšta, niéjaki i niéjki, niécyj, chtoś, štoś, chtości, niéjakiś, čyjś i inš.

9. *Admoŭnyja*: nichto, ništo, nicyj, nijaki, niwodny i inš.

U w a h a : Zajmiénni *ja, my* nazywajucca zajmiénniami piérszaje asoby; *ty, wy*—druhoje; *jon jano, jana, jany*—tréciaje.

Zajmiénni sklaniajucca, a niekatoryja majuć i rady: *mój, maja, majo*; *našy, našaja, našaje* i inš.

§ 55. **Asabowyja**: *ja, ty, my, wy, jon, jana, jano, jany*:

	Lik adzin.:		Lik mn.:	
N.	ja	ty	my	wy
R.	mianié	ciabié	nas	was
D.	mnié	tobié	nam	wam
W.	mianié	ciabiè	nas	was
T.	mnoju(oj)	taboju(oj)	nami	wami
M.	mnié	tabié	nas	was

Lik adzin.:

Lik mn.:

N.	jon	jana	jano	jany
R.	jaho	jajè	jaho	ich
D.	jamu	joj	jamu	im
W.	jaho	jajè	jaho	ich
T.	im	joju(joj)	im	imi
M.	im	joj	im	ich

§ 56. **Siabié.**

N.	—	W.	siabié
R.	siabiè	T.	saboju (oj)
D.	sabié	M.	sabié

§ 57. **Moj, twój, swoj, čyj.**

Lik adzinočny:

N.	moj	maja	majo
R.	majho	majé(j)	majho
D.	majmu	majoj	majmu
W.	jak N. abo R.	maju	majo
T.	maim	majoju(joj)	maim
M.	maim	majoj	maim

Lik množny:

N.	majé	W.	jak N. abo R.
R.	maich	T.	majmi
D.	maim	M.	maich

Tak sama *čyj, čyja, čyjo.*

§ 58. **Sam, sama, samo.**

Lik adzinočny: Lik mn.:

N.	sam	sama	samo	sámi
R.	samoha	samajé(oj)	samoha	samych
D.	samomu	samoj	samomu	samym
W.	samoha	samuju	samo	samych
T.	samym	samoju(oj)	samym	samymi
M.	samym	samoj	samym	samych

§ 57. **Toj, taja, toje.**

Lik adzinočny: Lik mn.:

N.	toj	taja	toje	tyja
R.	taho	tajé(téj)	taho	tych
D.	tamu	téj	tamu	tym
W.	jak N. abo R.	tuju	jak N.	jak N. abo R.
T.	tym	téj(oju)	tym	tymi
M.	tym	téj(oj)	tym	tych

§ 60. **Chto, što.**

N.	chto	što	W.	kaho	što
R.	kaho	čaho	T.	kim	čym
D.	kamu	čamu	M.	kim	čym

§ 61. **Uwiés, usia, usio.**

Lik adzinočny:

N.	uwiés	usia	usio
R.	usiaho	usiajé(éj)	usiaho
D.	usiamu	usioj	usiamu
W.	jak N. abo R.	usiu	jak N.
T.	usim	usioju(oj)	usim
M.	usim	usioj	usim

Lik množny:

N.	usie	W.	jak N. abo R.
R.	usich	T.	usimi
D.	usim	M.	usich

dla ũsich
radou

§ 62. Takija zajmiénni, jak **našy, hény, kožny, jaki, taki i inš.**, skłaniajucca jak prymiéty: našy, našaha, našamu i h. d.

§ 63. **Uwahi ab roznych skłonach.**

1) Pobač z formami rodnaha sklonu adz. l. muž. i nijakaha r. na — *o* (kaho, čaho, jaho i inš.) užywajucca i formy na — *a* (kahá, čahá, jahá, tahá, usiahá, cyjhá, majhá, twajhá, swajhá, a taksama sloŭ zložanych z hétych zajmiénniaŭ: siahánnia, siaháleta).

2) U twornym skłonie Ź. r. formy na — *oju, joju* zwyčajniéj u bielaruskaj mowie za karotkija formy na — *oj, joj*.

3) Pobač z formami našy, našaja, našaje używajucca skaročanyja naš, naša, naša.

§ 64. Zadačka. Praskłaniaj: moj dobry koń, héty samy zamko, sam haspadar, uwièš chléb, usialakaja rabota, sama haspadynia, taja pryhožaja kraska, hétaje dzicia, majo dabro, čyjo piaro, chto taki, što takoje.

DZIEJASŁOŪ.

§ 65. **Dziejasłowam** nazywajucca takoje *słowa*, što aznačaje *stan* (łażać, siadziéć, spać) abo *dziejannie*,*) (brać, rubać).

Dziejasłou zmianiajucca ũ časie,* liku i asobie.

§ 66. **Casou**—try: ciapiérašni, prošly i budučy.

Napr.: ja pišu (ciapiér. čas)

ja pisaũ (prošly čas)

ja budu pisać } budučy čas
ja napišu }

Liki—dwa: adzinočny i množny.

Napr.: ja pišu, ty pišaš, jon, jana, jano piša (lik adz.); my pišam, wy pišacie, jany pišuć (lik mn.).

*) Dziela hétaha i nazywajucca dziejasłowam.

Asoby — try: piéršaja, druhaja i tré-
ciaja.

Napr.: *ja* pišu, *my* pišam (1-ja aso-
ba); *ty* pišaš, *wy* pišacie (2-ja
asoba); *jon, jana, jano* piša,
jany pišuć (3-ja as.)

§ 67. Žmièna dziejasłowa ũ časoch,
likach i asobach nazywajecca **spražènniem**.

Pry sprażènni dziejasłou žmiania-
jecca na **try lady**: *abwiéstny, zahadny*
i ũmoŭny.

Abwiéstny lad „abwiaščaje“ što było,
što jošé, i što budzie: chadziŭ, chadžu,
budu chadzić i h. d.

Zahadny lad wyražaje „zahad“ abo
prošbu, poklič, prašciarohu ci što padob-
naje: niasi, žmilujsia, baraniécie, nie pa-
walisia i h. d.

Umoŭny lad pakazawaje, što dziejań-
nie zaléžyc ad nièjkaje ũmowy: ja zro-
biŭ-by, pajšoŭ-by i h. d. (kab chaciéŭ,
kab moh).

§ 68. Dziejasłowy bywajuć dwuch
trywańniaŭ: zakončanaha i niezakonča-
naha. Zakončanaje adkazwaje na pytań-
nie *što zrobić?* (pryjsci, pryniašci, pračy-
tać, napisać i h. d.); niezakončanaje —

na pytańnie *što robić?* (išci, niašci, čytać,
pisać i h. d.)

§ 69. Niekatoryja dziejasłowy mo-
huć mieć roznyja stany: bju, bity, bju-
sia; roblu, robleny, roblusia; myju, myty,
myjusia i h. d. Usié hétyja dziejasłowy
majuć try stany: *dzièjny* (abo aktyŭny),
zaléžny (abo pasyŭny) i *siarèdni*.

Dzièjny stan pakazawaje, što niéj-
kaja asoba abo réč sama niéšta „dziéi-
ć“, i jajè dziéjańnie pierachodzić na druhuju
réč: kula *ražbita* wakno, majstry *budujuć*
dom i h. d. (*ražbiła*, *budujuć* — dzièjny
stan). Pašla dzièjnaha stanu možna
pastawić pytańnie: kaho? što? (wakno,
dom).

Kali-ž skažam: wakno *ražbita* kulaju,
dom *budujecca* majstrami, to budziem
mieć zaléžny stan. Pry im staić pytańnie
kim? čym? (kulaju, majstrami).

Siarèdni stan składajecca z dziej-
naha i zajmia—*sia* i aznačaje abo zwa-
rotnaje dziéjańnie (myjusia, čašusia —
myju siabie, čašu siabie), abo supol-
naje (całujusia, sustrakajusia — z kim?
z čym?).

Ad inšych dziejasłowaŭ nièlha twaryé rozných stanou: bajacca, śmiajacca, iŭci, spać i i űmat padobnych.*)

§ 70. Takija formy, jak lotać, sia-dziéć, łamac, pawalicca, zadumacca, mah-ćy, siaćy i inš. (na pytańnie *što robić?*), nazywajucca *nieaznačalnymi formami**)*. Jany nie aznačajuć ni času, ni liku, ni asoby, a tolki pakazywajuć nazwańnie dziejańnia ci stanu.

U w a h a: Pobać z formami na — *ć* używajucca formy na — *ci*: lotaci, łamaci, chadzici, zadumacisia, walicisa i h. d.

§ 71. Ciapieraśni čas dla koźnajé asoby abodwuch likaŭ maje asobnyja kančatki, napr.: nias-*u*, niasi-*eš*, niasi-*é(ć)*, niasi-*om*, nias-*icio*, nias-*uć*; sta-*ju*, sta-*iš*, sta-*ić*, sta-*jom*, sta-*icio*, sta-*jać*.

Dziejasłowy, što majuć u kančatku 2 as. adz. liku — *eš*, a ŭ 3 as. mn. l. — *uć* (juć), należać da **pieršaha sprażennia**,

*) ab ich možna było-b skazać, što jany *nijkakaha stanu*.

***) inakš nieaznačalnym ładam.

napr.: niasi-*eš*, taŭč-*eš*, nias-*uć*, taŭk-*uć*; budzi-*eš*, kaź-*aš*, bud-*uć*, kaź-*uć* (nie pad naciskam u miáhkim składzie *e*, u ćwiordym *a*).

Tyja dziejasłowy, što majuć u 2 as. adz. l. — *iš*, — *yš*, a ŭ 3 as. m. l. — *ać*, — *jać*, należać da **druhoha sprażennia**.

§ 72. Pieršaje sprażennia.

1) *Asabowyja kančatki pad naciskam.*

Lik adzinočny:

1 as.	nias- <i>u</i>	piak- <i>u</i>
2 as.	niasi- <i>eš</i>	piač- <i>eš</i>
3 as.	niasi- <i>é(ć)</i>	piač- <i>é(ć)</i>

Lik množny:

1 as.	niasi- <i>om</i>	piač- <i>om</i>
2 as.	nas- <i>icio</i>	piač- <i>ycio</i>
3 as.	nias- <i>uć</i>	piak- <i>uć</i>

2) *Asabowyja kančatki nie pad naciskam.*

Lik adzinočny:

1 as.	duma- <i>ju</i>	kaź- <i>u</i>
2 as.	duma- <i>ješ</i>	kaź- <i>aš</i>
3 as.	duma- <i>je(ć)</i>	kaź- <i>a(ć)</i>

Lik množny:

1 as.	duma-jem	kaž-am
2 as.	duma-jecie	kaž-acie
3 as.	duma-juć	kaž-uć

§ 73. Druhoje sprażénie.

1) *Asabowyja kančatki pad naciskam.*

Lik adzinočny:

1 as.	siadź-u	kryč-u
2 as.	siadź-iš	kryč-yš
3 as.	siadź-ić	kryč-yć

Lik množny:

1 as.	siadz-im	kryč-ym *)
2 as.	siadz-icio	kryč-ycio
3 as.	siadzi-ać	kryč-ać

2) *Asabowyja kančatki nie pad naciskam.*

Lik adzinočny:

1 as.	pal-u	hawar-u
2 as.	pal-iš	hawor-yš
3 as.	pal-ić	hawor-yć

Lik množny:

1 as.	pal-im	hawor-ym
2 as.	pal-icie	hawor-ycie
3 as.	pal-ać	hawor-ać

*) abo: siadziom, bajomsia, kryčom, maŭčom i h. d.

U w a h a : Zdarajucca i takija formy, jak honie, hawora,—padobna da budzie, skaža i h. d.

§ 74. Prošły čas.

Lik adzinočny:

1 as.	ja	} nios, niasła, niasło
2 as.	ty	

3 as.	{ jon	} wioŭ, wiała, wiało i h. d.
	{ jana	
	{ jano	

U w a h a : Časami zdarajucca čas *zaprošty*. ja byŭ pryniosšy, zrobiušy, pajšoŭšy i h. d. (piérš, čymsia što druhoje zdaryłasia).

§ 75. **Budučy čas** maje dźwié formy: prostuju i składanuju:*) ja zroblu, ja budu robić.

Prostaja forma sprahajucca tak sama, jak ciapiérašni čas. Napr.: ja zroblu, ty zrobiš, jon zrobić: my zrobim, wy zrobiecie, jany zrobiać.

*) dziejasłowy zakončanaha trywańnia majuc budučy prosty: pajdu, zroblu; niezakončanaha — budučy składany: budu chadzić, budu robić.

Składanaja forma złożana z budučym časam ad „być“ i nieznačalnaj formaj taho słowa, što sprahajecca:

Lik adzin.:		Lik množ.:		
ja	budu	} robić	my budu	} robić
ty	budziëš		wy budziecie	
jon	budzie		jany buduë	

U w a h a : Zdarajecca čas *pradbudučy*: ja budu pajšoüşy, budu ũstaüşy i h. d. (piërš, čym-sia što druhoje zrobicca).

§ 76. **Zahadny ład.**

I. Lik adzinočny:

- 1 as. — — —
- 2 as. nias-i, biar-y
- 3 as. chaj (niachaj)
niasi-é(é), biar-é(é)

Lik množny:

- 1 as. niasi-éma, biar-éma*)
- 2 as. niasi-écie, biar-écie
- 3 as. chaj (niachaj)
nias-ué, biar-ué

Lik adz.: Lik mn.:

1 as.	— — —	brážniéma
2 as.	braźni	brážniécie
3 as.	chaj braźnie	chaj braznuë

*) moħuë uźywacca i formy: niasieëm, biarëm i h. d.

III. Lik adz.: Lik mn.:

1 as.	—	čujma	lijma
2 as.	čuj li	čujcie	lijcie
3 as.	ch. čuje	ch. lijë	ch. čujuë ch. lijuë

IV. Lik adz.: Lik mn.:

1 as.	—	kińma	jëźma
2 as.	kiń jëź	kińcie	jëźcie
3 as.	ch. kinie	ch. jeśë	ch. kinuë ch. jaduë

Druhaja osoba adzinočnaha liku maje kančatki:

I. *i, y* pad naciskam—niasi, chwali, kali, mani, miali, sušy, biary, pamaży, wałačy i inš.

II. *i* nie pad naciskam—wymi, braźni, pišni i inš.

III. *j* pašla hałosnaha — daj, hulaj, miëj, čuj, stoj, kryj, myj, šyj i inš. (formy li, wi, bi, pi — zamiësta lij, wij, bij, pij).

IV. Zyčny, miahki i aćwiardziëüşy—kiń, siadz, léz, jëź, réź, kalëč, skoč, rob, pramoŭ, saromsia i ins.

Kali da hëtych formaŭ dastawim kančatak — *ma* (abo *m*), to dastaniem 1-uju asobu mn. liku; kali dastawim — *cie*, to dastaniem 2-uju asobu mn. liku.

Pry hétym u takich dziejasłowach, jak niasi, biary (bač I), brážni (bač II) tréba zmianić *i* na *ie*, *y* na *é*: niasié, niasiéma, niasiécie; biary, biaréma, biarécie, brážni, brážniem (ma), bražniécie i h. d.

Tréciaja asoba składajecca z chaj abo niachaj i tréciaje asoby ciapiér. času: chaj jon kaža, chaj jany kažuć.

§ 77. **Umoŭny ład** dastaniem, przystawiušy častku *by* abo *b* da prošaha času: ja pašoŭ-by, zrobiŭ-by, prynios-by i h. d.

§ 78. Niekatoryja dziejasłowy zraštajecca z zwarotnym zajmiénniem—sia: myccca (myć-sia), wučyccca (wućyć-sia) i inš. Pry sprażénni zajmia dadajecca da słowa: myjusia, myješsia i h. d. Tolki ũ 3 asobie kančatak *ć-sia* źliwajecca ũ *cca**): jon myjecca, jany myjucca.

§ 79. Ad dziejasłowa možna wywieści druhija čaściny mowy: dziejasłounaje imia (stwaryć—stwarénnie), dziejasłounuju prymiétu (čytać—čytajučy (j), čytajučaja, čytajučaje; čytaušy (j), čytaušaja, čytaušaje; čytany,

*) Kali pierad—*ca* staić zyčny, to pišacca adno *c*: zdasca, adjesca i h. d.

čytanaja, čytanaje) i dziejasłouuaje prysłouje (siadžu čytajučy, prydu pračytaušy.

Dziejastoŭnaje imia skłaniajecca tak sama, jak i kožnaje druhoje imia: stwarénnia, stwarénniu i h. d.

Dziejastoŭnaja prymiéta maje rady i skłaniajecca jak prymiéta: čytajučy, čytajučaja, čytajučaje, čytajučaha, čytajučamu i h. d. Ale pobač z hétym jana maje časy, jak dziejasłou: ciapiérašni (čytajučy, aja, aje) i prošly (čytaušy, aja, aje; čytany, aja, aje).

U w a h a: Formy na—učy,—jučy,—ušy bolš starašwiéckija i knižnyja. U żywoj mowie nia skažuć, napr., „ad čytajučaha čalawieka možna šmat wymahać“, ale „ad čalawieka, što čytaje, možna šmat wymahać“. U żywoj mowie skłaniajucca tolki formy dziejasłounaje prymiéty na — eny i — ty: зробленy, зробленaha, зробленamu i h. d.; біты, бітаहा, бітаму i h. d.; бітажа, бітаже, бітаж i h. d.

Dziejastoŭnaje prystoŭje maje dwa časy — ciapiérašni (čytajučy, lotajučy, pišučy, chodziačy, robiačy) i prošły (čytaušy, lotaušy, pisaušy, chadziušy, robiušy). Dziejaštoŭnaje prystoŭje nie skłaniajecca i nie sprahajecca*).

§ 80. Dziejasłowy **jeści, dać, być** majuć asobnaje spraeńnie.

Lik adz.:

Lik mn.:

1 as.	jém dam	jamo**)	damo
2 as.	jasi dasi	jaścio	daścio
3 as.	jésé daśé	jaduéc	daduéc

„Jém“ — héta ciapiérašni čas, „dam“ — budučy čas.

„Być“ maje ũ ciapiér. časie tolki formu 3-aje asoby adzin. liku: jośé (abo karotkaje—jo). Budučy čas: budu, budzieš, budzie i h. d.

Zahadny ład: jéž, daj, budź; chaj jésé, chaj daśé, chaj budzie; jéžma, dajma, budźma, jéžcie, dajcie, budźcie; chaj jaduéc, daduéc, buduéc.

*) Z čaho i padobna da prystoŭja.

**) Pobač z formami jamo, damo, jaścio, daścio majem: jadzio, dadzio, jadzicio, dadzicio.

Druhija formy skladajucca zwyčajna.

§ 81. Zadačka: 1. Prasprahaj u ciapiérašnim časie i addziali ryskaju asabowyya kančatki dziejasłowaŭ: žnu, ciahnu, biarusia, taču, laŭlu, harŭju, ciahaju, sušusia, wałakusia, taŭku, mušu, lublu, laŭlu, siadžu, biahu, mahu, daju (daić), daju (dawać), hnaju, hajù, strojusia, kroju, paju, paju, myjusia, kryju, wyju, šyju, lijù, wijù, bju, pju, hawaru, warusia.

2. Prasprahaj u budučym časie: pi-sać, zwać, karać, hudziéc, hutaryć, zwać; pieramianié hétyja dziejasłowy tak, kab možna bylo ad ich stwaryć budučy prosty (napisać—napišu i h. d.).

3. Prasprahaj u prošlym časie: niasci, wiaźci, plaści, išci, siačy, tačy, piáčysia, kusacca, miéc.

4. Napišy hétyja samyya dziejasłowy ũ umoŭnym ladzie.

5. Napišy ũ zahadnym ladzie: chwalicca, kałóć, sušycca, brać, pamahać, wałacy, dać, miéc, bicca, pić, kinuéc, kalécyć, pramowić, saromicca.

PRYSŁOŪJE.

§ 82. **Pryslouje** jošé niazmiénnaja čascina mowy, što aznačaje roznyja akaličnaści: miéjsca, času, pryčyny, sposabu dziejańnia.

Pawodlüh hétaha prysloui dziełacca na prysloui

miéjsca (na pytańnie -- hdziè?): tam tudy, adtul, adkul, hétta, hénam, wun, blizka i inš.

času (na pytańnie — *kali*?): ciapiéraka, siońnia, létaš, pazaučora i inš.

pryčyny (na pytańnie — čamu?): tamu, čamu i inš.

sposabu dziejańnia (na pytańnie — jak?): dobra, chutka, hlyboka, wiélmi, duža i inš.

§ 83. Bolšašé prysloujaŭ — héta akascianiéušyja formy zmiénnych časciej mowy: imia, prymiéty, zajmia, čysta, dziejasłowa.

Woš niekatoryja prysloui ad roznych skłonaŭ:

1) dobra, borzda, ściudziena i h. d., woš, jak, tak, kolki, tolki, niélha, létaš, zaraz, upierad, nazad, uzdoŭž, udoŭž, udaŭžki, ušyrki, uwyški, uwiélki, nasustréču, naŭzawady, naciaмки, naciańki i inš. — usio héta formy nazoŭnaha i winaw. skłonu.

2) sioleta, siońnia (siaho-dnia), ŭčora, zaŭtra, zrańnia, zmałku, zдалoku, dahary, zwonku i inš. — formy rodn. skłonu.

3) pamalénku, pabielarusku i inš. — formy daw. skl.

4) razam, časam, silkom, kumilem, piechatoj i inš. — formy tworn. skłonu.

5) balazié, hodzie, zapraŭdy, naadzi-noey, potym, ulètku, uzimku, papaciomku, paasobku, napotym, uwačču, wonkach i inš. — formy miéснаha skłonu.

Prysloui ad dziejasłowaŭ: niama, niamaš (nia maje, nia maješ), zahadzia, naŭmyšla, adumyšla, spakwala (začakaŭšy), musić, widać, moža, dziakuj, maŭlaŭ i inš.

Šmat prysloujaũ maje swaje asobnyja pryslounyja kančatki (dy, -dēju, -ma, -mi, -l, -li, -ka, -ku, -ki, -oũ, -čy, -ča i inš.): kudy, tudy, usiudy, tady, zaũsiody. kudēju, tudēju, siudēju; kudéma, tudéma, siudéma; biahma, lažma, darma, tojma, wielmi, adkul, pakul, dasiul, skul, kali, nikoli, tutaka, tamaka, tutačka, tamačka, ciapiéraka, jošcieka, niamašaka, tolki, kolki, hétalki, daľoũki, damoũki, daľoũ, damoũ, nadojačy, aprača, abieruč, nasustrěč, niékališ, dziěš, kališ, niékališci, dziěšci, kališci; paadnoũčy, dwojčy, trojčy i šmat inš.

§ 84. Niekatoryja prysloui majuć stupieni pryraũnawańnia i źmianiajucca tak, jak prymiěty, ad jakich jany wywodziacca: zialona, zielaniěj, najzielaniěj.

Woš prysloui, što majuć niaprawilnyja stupieni pryraũnawańnia:

dobra — lépš, lapiěj; najlepš, najlapiěj;

blaha — horš, harěj; najhorš, najharěj;

mnoha, šmat — bolš, balěj; najbolš, najbalěj;

mala — miěns, miěniej; najmiěns, najmiěniej.

§ 85. Z a d a č k a. Pierapišy i padziali wyšěj pieraličanyja prysloui (§ 83) na miěсныja, časouňyja i h. d.

PRYJMIA.

§ 86. **Pryjmia** aznačaje zalěžnaść pamiž rěčami abo kirunak dzièjańnia: knižka *lažyć na* stalé, wučań padyjsou *da* doški i h. d.

Pryjmia nia ũzywajecca samo pa *sabié*, a najčaćśiej *pry* imi (dziela čaho i nazywajecca *pryjmia*): *na* stalé, *pry* stalé, *pad* stalom, *z-za* stała i h. d.

Ale *pryjmia* moža stajać i *pry* inšych čaćśinach mowy.

Pryjmia stajać najčaćśiej *pry* adnym skłonie, radzić *pry* dwuch abo troch, napr.:

pry rodn. — biez, dla, dziela, da, z-za, z-pad, kala, aprača, u i inš. (biez *raboty*, dla susièda, dziela ŗwiata, *da chaty*, z-za wuhła, z-pad *chaty*, kala luhu, *aprača* taho).

pry daw. — k: k chacie, k lésu (ale čaćśiej kažacca *da chaty*, *da lésu*).

pry win. — pra, praz, cierzaz, skroz, zamièsta, naŭproci i inš. (kažu pra to-

je, zhinuŭ praz swaju niadbałaść, išoŭ cierzaz pole, skroz chmary ciomnyja).

pry twor. — nad: nad ziamloj.

pry miès. — *pry*, pa (*pry* darozie, pa lasoch, pa darohach i h. d.).

pry win. i tw. — za, pad, pierad, prad i inš. (za jaho, za im, pad stol, pad stalom, pierad dom, prad dom, pierad domam, prad domam).

pry win. i miès. — u, na, ab i inš. (u lés, u lésie, na stol, na stalé, kinuć ab stol, hawaryć ab stalé).

pry rodn., winaw. i miès.: z (wiarnuŭsia z raboty, sabaka ũwiélki z waŭka, z sachoju).

§ 87. Šmat u jakich słowach *pryjmia* tak cièsna zrasłsia z *asnowaj*, što słowa biez jaho źmianiaje abo zusim tracić swajo znaćènnie: *padarozny*, *pierachod*, *prywyčka*, (ale — *chod*, — *darozny* znaćyć nièšta druhoje, a — *wyčka* ničoha nia znaćyć).

Niekatoryja *pryjmiènni* zusim nia ũzywajucca asobna: *uz-*, *raz-*, *wy-*, *piera-*, *su-*, *pra-*, *pa-*, (*uzdych*, *uschođ* *razbor*, *raschođ*, *wyhnać*, *wyjŷci*, *pierajèchać*, *suŷièd*, *pradzied*, *pasynak*).

Z dziejasłowam pryjmia zašsiody zlučajecca ũ wadno niepadzielnaje słowa: dahnać, pramianić, pierakinuć, padyjsi, pryдумаć, zasumawać, padhadawać, nalacić, abchapić, zhawarycca, ściahnuć, uzyjsi, uspomnić, razahnać, razdać, raskazać, wydumać, pieraniać, sustrée i h. d.

Tak sama z prysłoujem: zapraŭdy, pazalétaś, zaraz, napawiér, uzdoŭž, spadyssodu, dawoli, paasobku, potym i h. d.

§ 88 Zadačka. 1) Napišy pryklady na tyja pryjmiénni, što nia ũzywajucca asobna (uz-, raz- i h. d.).

2) Napišy takija imiénni, što zložany z pryjmiénniami: za, da, uz, raz, biez, z, prad, su, pra, na, ad, wy, pad, ab (zasaŭka, uspamin i h. d.).

Згрупаваны

Z Ł U Ć.

§ 89. Zluć zlučaje roznyja słowy ũ dumcy abo roznyja dumki: byli ũ ich syn i dačka; nia miéj što rubloŭ, a miéj sto druhou.

Woś najčaściéj ũzywanyja zlučy: i, a, ale, ža, aby, abo, albo, až, ažno, ani, adno, niachaj, chaj, bo, da, dy, dyk, adnolka-ž, nawiet, chiba, ci, niaŭžo, čym-si, prynamsi, choć, chacia, taki (tki), kali, kab, čaho, čamu, tamu, našto, zašto, zatoje, zatym, byccam, nie, ni i šmat inšych.

Jak možna bačyc, u značeñni zlučoŭ časta ũzywajeccu zajmia — što, čaho, čamu, taki i inš., časami z pryjmiénniami — zašto, zatoje, našto, natoje i inš.

Niekatoryja zlučy wywodziacca z dziejasłowaŭ: badaj (bahdaj — boh daj), byccam (ad „być“), chaj, niachaj, choć, chacia i inš.

U značeñni zluča mohuć ũzywacca tak sama prysłoŭi: kali, adnolka, prynamsi i inš.

Zadačka. Padčyrknué zlučy: Pusta ũ luzie, tolki stahi paryžeušyja stajać, dy špaki kala darohi cély dzień adno kryćać. Bačyš, byccam čalawiek, wiékam małady. Žniwo jarnaje—héta ũžo wosień i, jak toj kaža, rabotak wosiem. A jak nadojdzie ũžo Pakrowa, to nie najésca ũ poli karowa, bo ũžo zolki wiétryk pa-wiéje, trawa pažouknie i pačarnieje. Casam, jak u poli z końmi načuješ, piaučy „wosień“ dziaučat pačuješ i, skazać praūdu, dyk, moj ty bracie, ad hénaj piésni za sérca chwacie, bo jajé taja praciažnaja nota, choć šlozy honié, sluchać achwota.

Klić

K L I Ć.

§ 90. Klić wyražaje ũčućio abo pakazywaje roznyja zyki, da jakich čalawiek swaim hołasam choča prypadobnica, napr.: ũčućio bolu, radaści, ździúlénia: aj; ajej! oho-ho! aha! ach! och! uch! a-cha-cha i h. d.; ššš! haū-haū-haū! kurniaū! iha-ha-ha! aū-aū-aū! i inš.

Kab pakazać, što niéshta kančajecca ũ adzin mament, ũzywajucca asobnyja formy kliću ad dziejasłowa: chap, bryk, bénc, boch, babuch, chlupść, hruk, stuk, bachiéc, chapiéc, mialkiéc, pichiéc, hrymoć i inš.

III.

PADZIÉŁ SŁOWA.

§ 91. Karén, kančatak, prystaŭka, ustaŭka.

Slowy—nastolnik, zastolny, stolnica, stalaŭnik, stalar — majuć karén *stol*; slowy — zaściénak, pryścienak, ściénny, ściana—majuć karén *ścien*; slowy — les, lasun, lašnik, lesawik — majuć karén *les* i h. d.

Karaniou̯ dzialić niélha.

Karén jošé takaja niepadzielna ja časć słowa, ad katoraje možna twaryć druhija rodnyja pamiž saboju slowy.

Sam pa sabié karén moža byé časam asobnym słowam — stol, lés; ale najčasćiej jon asobna zusim nia ŭzywajecca: ścién-, lož-, wod- i h. d.

Kab paznać, jaki hałosny staić u karani, tréba źmianić słowa tak, kab

nacisk pryšousia na hałosny: zaścién-ak, ścién-ny (choć u takim razie, jak ściana, čuwać *a*).

Zyčnyja tak sama mohuć źmianiacca stojačy ŭ kancy karania: woŭk—woŭč-a, duh-a — duzi-é, laŭka — laŭcy, haroch—harosi-e, naroh — narozi-e, daroha — darož-ny i h. d.

Pry skłaniénni i spradžénni apošnja sklady słowa źmianiajucca: stał-a, stał-u, stał-om, stał-é; stał-y, stał-ou̯, stał-ami, stał-och; maŭč-u, maŭč-yš, maŭč-yé; maŭč-om, maŭč-ycio, maŭč-ać i h. d. Hétyja źmiénnyja sklady taho samaha słowa nazywajecca *kančatkami*.

Taja niaźmiennaja časć słowa, što staić pamiž karaniom i kančatkam, nazywajecca *ustaŭkaj*: zastol-*n-y*, zastol-*n-aha* i h. d.; las-*un*, las-*un-a* i h. d.; haspad-*ar*, haspad-*ar-a* i h. d.

Kožnaja ustaŭka pryda je karaniu asobnaje značénnie.

§ 92. Woš niekatoryja ustaŭki imia, prymiéty i dziejasłowa:

1. Ustaŭki imiénnyja.

ar, ec, ik (yk), ok, ciél, yr, un i inš. aźnačajuć niéšta ażyŭlenaje, dziejnaje: haspad-*ar*, stal-*ar*,

znach-ar; kupi-éc. chlapi-éc; laś-n-ik, muž-yk; jazd-ok; wučy-ciel; bahat-yr; skak-un i h. d.

lč, owič, ewič i inš. aznačajuć patom-kaŭ i familii: Bab-ič, Bahdan-owič, Marcink-iewič.

ć, aść, in (iá), yn (iá) i inš., što aznačajuć słowy niepradmiétnyja žan. r.—pamia-ć, lub-aść, wieli-ć-ynià hlyb-iniá i h. d.

l(a), išč(a), yšč(a), stw(o) i inš. dla aznačeńnia nieażyulenyh sloŭ nijak. r.: my-l-a, ťy-l-a, woh-n-išč-a, pażar-yšč-a, chara-stw-o i h. d.

Niekatoryja ŭstaŭki prydujuc słowu pawialičanaje abo pamieńšanaje značeńnie (pawialičalnyja i pamianšalnyja ustaŭki): lap-išč-a, lap-k-a.

Duża časta pamianšalnyja ŭstaŭki prydujuc laskawaje značeńnie słowu: brat-k-a, siastr-yc-a, lèci-ejk-a i šm. inš.

2. Ustaŭki prymiétnyja:

k, ok, r, l, n, aw, iw, at, ist, aw-at, ońk, eńk, an, ow, sk i inš. — loh-k-i, hlyb-ok-i, ščod-r-y, wiét-l-y, wièr-n-y,

lask-aw-y, miłaśc-iw-y, zub-at-y, ziarn-ist-y, biel-aw-at-y, dobr-ańk-i, darahi-éńk-i, miadzi-an-y, jał-ow-y, haspadar-sk-i i h. d.

3. Ustaŭki dziejasłoŭnyja:

nu—n—ciah-nu-ć, ciah-ni-eš;

i—e—chwal-i-ć, siadzi-e-ć;

a—ja—br-a-ć, sié-ja-ć;

awa—u*) —baran-awa-ć, baran-u-ju; handl-awa-ć, handl-u-ju i h. d.

Tyja pryjmiénni, što nierazdziélna zraślisia z słowam, nazywajucca *prystaŭkami*: na-staŭnik, pa-stawić, za-hadka, uz-rost, uś-ciahnuć, piera-chod, a-ściarożny, ad-bić, pa-maléńku, na-ŭciéki i h. d.

Karéń zlučany z prystaŭkaj i ŭstaŭkaj nazywajucca **asnowaj** słowa. Takim paradkam pry skłaniénni i sprażénni dadajom kančatki da asnowy słowa.

Aprača sloŭ prostych, što majuć tolki adzin karéń, jość słowy składanyja, što majuć dwa karani: pału-dzień, pou-

*) jak baran-awa-ć, baran-u-ju, duża časta zdarajucca raskazawać — raskazuju, pierapisa-wać—pierapisuju i h. d. zamiesta pierapisawaju, raskazawaju abo pierapisawaju, raskazwaju.

nač, para-chod, luda-jéd, nač-léh i šmat inš.

Zadačka. Padziali na čašci i napišy karén kožnaha słowa:

Harodčyk, wada, kraska, lawonicha, miaciélica, niadola, Bielarúš, bielaruski, krasawik, wiesnawy, miésiač, plamiénnik, zwada, wučyciel, wučycielka, ziemlarob, paniadziéłak, ašciarožny, létašni. Niama služki dla pastuški.

IV.

PRAWAPIS.

§ 93. **Prawapis** dajé nam prawily, jak tréba pisać u tych razoch, kali pišacca nia tak, jak čuwać.

U bielaruskim prawapisie tréba wiédać pierad usim dwa najpiéršyja prawily: adno ab pisańni hałosnych, druhoje — zyčnych.

Hałosnyja tak pišucca, jak wymaŭlajucca: stały, wały, ściana, lasy i h. d. (a nie: ściena, lesy, stoły, choć karani słoŭ: stol-, woł-, ścien-, les).

Zyčnyja, naadwarot, pišucca hlédziačy na toje, jaki zyčny ŭ karani, prystaŭcy ci kančatku: miod, kałodka, padtrymać, myješsia i h. d. (a nia tak, jak čuwać — miot, kałotka, pattrymać, myješsia) — dziela taho, što karén miod-, kałod-, prystaŭka pad-, kančatak—š*).

*) hэта widać źmianiŭsy słowa: miodu, kałoda, padyjšci, myješ.

Ad hetych prawilaŭ zdarajucca dzie-
nia-dzié adstupléni.

§ 94. **Halosnyja.** *Akańnie.* Halosny o
moža byé tolki pad naciskam; wa ūsich
inšych składoch o zamianiajecca na *a*:
dom, stol, harod, wodny, wokny, dabro,
ale damy, stały, harady, wada, wakno,
sérca i h. d.

Na *a* zamianiajecca i koźnaje *e* ū
ćwiordym składowie (pašla ćwiord. hal.):
raka, cana, pieramiéna, kažaš (choć pad
naciskam—è: réki, cény, kažécie).

U *miahkich* składoch *pierad* naciskam
e zamianiajecca na *a* nie zaŭsiody.

U trécim, ćaćwiortym i daléjšych
składoch (ličačy ad nacisku da pačatku
słowa) *e* nie zamianiajecca nikoli na *a*:
wieraciano, biez wieraciana, nie wypuskaj
i h. d.

U druhim składowie — tolki tady *e*
zamianiajecca na *a*, kali ū pieršym nia-
ma *a*: lasuná, biadunà, niawučony, nia
była, biaz dziciáci i h. d. Kali-ž u pier-
šym składowie jošé *a*, to ū druhim pišac-
ca *e*: cieciaruk, lesawik, nie znajšła, nie
mahu, nie chaču, biez mianié i h. d.

U pieršym składowie zaŭsiody bywaje
a: biada, diaža, wiadu, zialony, niama,

niachaj, nia budu, biaz nias, biaz duchu
i h. d.

U waha: 1. **Nie i biez** u hetych ra-
zie ličacca za skład toho
słowa, pierad jakim jany
stajać.

2. Składy tut ličacca ad
nacisku da pačatku słowa
takim paradkam: la(2)-
su(1)-ná (su—pieršy skład,
la — drugi). Tak sama:
biez(4) wie(3)-ra(2)-cia(1) -
ná i h. d.

U *miahkich* składoch *pašla* nacisku
pišacca *e*: wosiéń, woziera, wiécier, wučy-
ciel, u chacie, u sadzie, pole, léciejka, si-
niaje (niéba), siniénki, toje, dumaješ, bu-
dzie i h. d.

Z hétaha prawila wyklučajucca takija
razy, jak:

1) pamiać, miésiac, dziéwiać, **dzié-**
siać, dzie *a* ū asnowie, abo *a* **kančatak**
imiénniaŭ žan. r. (haspádynia, pania, **jak**
ziamla); abo *a* z *o*: dziédzia*) (z dzié-
dzio) i inš.

*) ale ū takich starych formach, jak wa-
rociech, bociech, pišacca *e*.

2) formy rodnaha skl. adz. l. mužč. i nijak. r. nã *a*: wučyciela, wučnia, pola, ziella i h. d.

3) formy rodn. skl. mn. l. ũsich troch radoũ na—*aũ*: pryjacielaũ, ziellaũ, honiaũ i h. d.

4) formy daw., twor. i miés. sklonu mn. l. ũsich troch radoũ na — *am*, *ami*, *ach*: wučniam, ziellam, zdarénniam; pryjacielami, ziellami, zdarénniami; pryjacielach, ziellach, zdarénniach.

5) formy nazoũnaha sklonu adzin. l. žanock. i nijakaha rodu: siniaja wada, dobraja haława, siniaje mora i h. d.

6) formy rodn. i dawal. skl. prymiétaũ mužč. i nijak. r.: siniaha, siniamu i inš. (jak jaho, jamu).

7) rodný sklon prymiéty žanockaha rodu: siniaje wady, dobraje knižki i h. d. (jak jajé, tajé).

8) nazoũn. i winaw. sklon prymiéty mn. l. ũsich troch radoũ: dobryja, zialonyja, čyrwonyja, kamiénnyja i h. d.

9) formy 3 as. mn. l. dziejasłowaũ 2 spraż.: chodziać, nosiać, wodziać i h. d.; tak sama dziejasłounaja prymiéta i prysłouje: chodziačy, wodziačy, nosia-

čy i h. d. (bo jany wywodziacca ad 3 as. mn. l.: chodziać nosiać, wodziać).

10) zajmiénnie—*sia*: robišsia, honišsia i h. d.

Kali *e* pad naciskam, to na im tréba stawić znak nacisku: tréba, niéba i h. d.*).

Takim paradkam, litara *e* aznačaje wyrazny nacisnuty hałosny, tak sama jak *o*: kamiénnie, hoład.

Litara *e* aznačaje nienacisnuty huk abo šyréjšy za *è* (bližej da a), abo wuziéjšy (bližej da i): u sadzie, sinieńki.

Nie, biez. pierad, piera i inš. padpadajuć pad ahulnaje prawila ab akañni: niaščašcie, niawoła, biazdomny, biazradny, niepačésny, biezhałosy, pieradplata, pierawoz i h. d. Tak sama kali nie, biez, pierad, cierz stajać pierad druhim słowam, ale pišucca asobna: nia dam, nia wiédaju, biaz chléba, biaz nas.

*) takija słowy, jak *pierad, cierz, ale, biez, dziela*, swajho nacisku nia majuć, stanowiačy byccam časć taho słowa, pierad jakim jany stajać, dziela hêtaha nad imi nia stawicca znak nacisku: pierad námi, cierz chatu, ale ták niélha, biaz nas, dziela taho i h. d. Kaliž *ale* aznačaje pačwiardžénnie, to jano maje nacisk: ci ũ ciabié maja knižka?—alé.

pierad im, nie dawiédausia, biez haworki i h. d.

Zadačka. Pierapišy i zamiésta kryžyka pastaū a abo e:

Ni× prywiétna cierz wokny nočka p×ziraj×. Cich× ũ chaci× — ũsia si×-miéjk× špić dy spačywaj×, natrudziüşy dobr× ruki, nat×miüşy pléčy. Tolki matka z wi×raci×nc×m prytuliłaš k piéčy i pradzié, pradzie kudzielku. Skač× wi×raciénc×, a za joj hustyj× cieni biéhajuć pa ściéncy. Na kaminku korč pyłaj×, zlot×m iskry skačuć. Za wakonc×m wiéci×r chodzić, hłuch× wierby plačuć. Ziabnuć wierby na marozi×, prytuliüşyš k strèsi×; śnieham wiéci×r sypi× ũ dźwièry, chodzić šum pa lési×. I pad héty šum trywožny dumaj× stara-j×, a ũ śléd dumkam ni×spakojna wiéci×r padpi×waj×.

Wučysi× ni×bož×, wučénni× pamož× zmahacca z ni×dol×j, z ni×wol×j... Sto muč×é si×hońnia, što dumki trywož×, zbi+žyć i ni+ pryjdzinikoli.

Źal zhini×, jak mara; ni× budzi+š ni×zdaraj, nidzie i ni ũ čym ni+ zabłudzisz; ty praūdu ũ ni×praūdzie, jak sonc×

miž chm+raū, spaznaj+š, jak ciomi+n ni+ budzi+š.

Takaj+ prynuka, jak praca j nawuka, ci-ž mož+ nam sił nie dadaci? Z takimi si+brami, znaj, budzi+ ni+ štuka i hor+ swajo zwajawaci.

Nawuka daje č+ławiéku rozum. Čužym rozumam wiék ni+ pi+r+žywiéš. W+ūka nohi kormiać.

§ 95. U *čystach* akańnie prawiédzienia nia poūna. Cysły składanyja pišucca tak, jak kožnaja časć, kali jana ũżywajecca asobna: siemnaccać, wosiemnaccać, šešćsot, wosiemsot i inš. Tolki šasnaccać maje a zamiésta e, što čuwać u słowie šešć. Paradkawyya majuć taki hałosny, jaki ũ ličnym: dziéwiać — dziewiaty; dziésiać—dziesiaty i h. d.

§ 96. *Hałosnyja ũ kančatku dziejastowaū 1-aha i 2-ha spraż.* Kali nacisk prychozicca na kančatak, to hałosnyja, budučy pad naciskam, čuwać jasna i zaũsiody adnolkawa.

1 spraż. Nias-u, niasi-éš, niasi-é (ć), niasi-om, nias-icio, nias-uć; biar-u, biar-éš, biar-om, biar-ycio, biar-uć.

2 spraż. Siadz-u, siadz-iš, siadz-ié, siadz-im, siadz-icio, siadzi-ać; maũc-u, maũc-yš, maũc-yé, maũc-ym, maũc-ycio, maũc-ać.

Tutaka trèba zaũważyć tołki toje. što, kali nacisk na kancy, to ũ 3 asobie mn. l. dziejasłowy abodwuch sprażeniãũ majuć u kančatku *i*, *y*: niasicio, biarycio, tak sama, jak siadzi-cio, harycio.

Kali-ż nacisk nie na kancy, to ũ piéršym spraż. majem *e* (pašla ćwiordych *a*), a ũ druhim *i* abo *y*: dũmajecie; kaźacie; nosicie, haworycie i h. d.

Kali nacisk prychodzicca na kančatak, to adrazu widać, jakoje sprażénie: idziéš, siadziš, haréš, maũcyš i h. d. Tutaka jasna, što pisać.

Ale kali nia prychodzicca na kančatak, to tady trèba hladzić, što staić u kančatku nieaznačalnaje formy. Kali staić *i* abo *y*, to héta dziejasłou 2-ha spraż. *) i ũsiudy trèba pisać *i*, *y*, a ũ 3 as. mn. l. *a*: malić—moliš, molić, mo-

*) Ale ũ takich, jak kry-ć, my-ć, wy-ć, šy-ć, ry-ć, *y* adnosicca da karania: hetyja dziejasłowy 1-ha spraż.—kryješ, kryje, kryjem, kryjecie, kryjuć, myješ, myje, myjem, myjecie, myjuć i h. d.

lim, molicie, molać; waryć — waryš, waryć, warym, warycie, wárać. U praciũnym razie, héta dziejasłou 1-ha spraż. i ũsiudy trèba pisać *e* (u ćwiordym składcie *a*), a ũ 3 as. mn. liku *u*: wiédać — wiédaješ, wiédaje, wiédajem, wiédajecie, wiédajuć; kazać — kaźaš, kaźa, kaźam, kaźacie, kaźuć.

Dziejasłounyja prymiety i prysłoui wywodziacca ad 3 asoby mn. l., dziela čaho ũ piéršym spraż. kančajucca na — *u*cy, u druhim na — *a*cy: jany kaźuć, myjuć — kaźuicy, myjuicy; jany haworać, stajać — haworaicy, stojaicy.

Ab formach zahadnaha ładu bać wyšéj § 76.

U w a h a: Kali nacisk na kančatku, to ũ dziejasłowach 2-ha spr. ũ formie 1-aje asoby mn. l. pobać z formami na *im*, *ym* mohuć ũywacca formy na *om*, jak u 1-ym spraż.: staim, siadzim, maũcym, kryčym i stajom, siadzim, maũcym, kryčym i stajom, siadziom, maũcom, kryčom i h. d.

Z a d a ć k a. Pierapišy i zamiani kryžyki litarami:

Karahody zorak u hary mihaj+é, a ũnizie śniażynki srébram adliwaj+é. Maci swajho syna ciéšyc, zabaŭlaj+. Ty mniè raskaž+š, jak budzi+cie robić. Kas-cy pĳajali apranaj+čysia na prakosach. Ciarpiénniem i pracaj hory pieranosiać. Padziar+cie ryźzio na stuźki i satčécie ryzouku. Rasčyni+cie dźwiéry. Raźwiéjsia tuman, rasplywi+ciesia chmary! Za-lem ściskaj+cca hrudzi. Na Saraki mu-żyk pytaj+ecca, ci daloka da raki. Kali nie najéšsia, to i nie naliž+šsia. I sawa swajé dziéci chwal+é. Kiń prad saboj, znojdzi+š za saboj. Cyhan, jak haléj+, to śmialéj+. Hoład i choład muč+é ludziéj. Kali maj+š harud żyta — budujsia. No-waje sita na kalku wisić, a staroje pad lańkaj nawalaj+cca.

§ 97. **Zyčnyja.** *Zwonkija zyčnyja* na kancy słowa i pierad hłuchim stracili swaję zwonkaść. Ale choć i čuwać bop, loť, lotka, dziaćka, moch, lochka, došč i h. d., adnolka-ž pišam bob, lod, łodka, dziadzka, moh, lohka, doždž i h. d. (bo ũ takich razoch, źmianiüşy słowa tak, kab pašla jaho stajaŭ hałosny, znojdzziem bobu, lodu, lodačka, dziadzina, mahu, lohieńki, daždžu i h. d.).

Tak sama tréba pisać i pryjmiénni ad, pad, nad, prad, pierad niezaléžna ad taho, ci jany pišucca razam z jakim słowam, ci asobna: ad chaty, adčinuć, pad soncam, padciahnuć, nad chataj, nadehadzić, pad stalom, pradstaŭnik i h. d.

Usié pryjmiénni, što kančajucca na *z* — **z, biez, uz, raz** —, kali jany pišucca z jakim słowam razam, to pierad hłuchim zyčnym (p, t, c, č, ch, s, š) zamianiajuć *z* na *s*, a pierad zwonkim pakidajuć *z*: schadzić, ushadzić, rašpić, ale — zhi-nuć, biazdomny, uzhadawać, raźbić i h. d. Značycca, tutaka tréba pisać, jak čuwać.

Ale kali **z i biez** pišucca asobna, to nikoli *z* na *s* nie zamianiajecca: z chaty, biaz chléba i h. d. Tak sama pišacca i cierzaz: cierzaz tok.

Z a d a č k a. Pierapišy i zamiésta kry-żyka pastaŭ litaru:

U harodzie raścié bo+. Cép wisić u humnié. U Adamá wysoki lo+. Łop jaho łapkaj pa plačoch. Poŭnaja lu+ka zbož-ža. Chléb na stalé, ruki swajé. Ważyš na ry+ku, waž i na jušku. Nie adarwi po-ča+ki ad kałyski.

Idu pa kla×cy. Mio× sało×ki. Sabaka źniuchaŭ ślé×. A×kład nia jdziè ũ la×. Ty, bra× moj, jész chlé× swoj. Héta kwié×ka nie dla twajho nosu. I ja byŭ kaliś moła×. U kawala ciałki moła×. Ulé×ku lublu ciabié, dziétku, a zimój źjém chlé× z świńnij.

Sioleta haro× stručny. Adzin naro× prytupiusia. U miedzwiadziá jośc biaro×. Dla cialaci adharodżany katu×. Pastu× ściaro× awiécki. Mnie lo×ka na sércy. Jon jédzie ũlé×cy. Načlěžniki pajechali na načlě×. Jakaja dra×kaja daroha. Ty mo× dziérci mo×.

U Šlucku ũsio palu×ku. A×daj swajo hrama×kaj sprawie. Štu×kija pajasy wiélmi charoŭyja. Tutaka byli wajawo×kija palacy. Poła×kija kniazi — bielaruskija. Nawahra×ki i Ašmianski pawiéty — sumiéznyja miż saboj. Ksion× pajéchaŭ da chworaha. Kupiè× kupiŭ lon.

Lè× padniaŭ héty kamień. U wosień kapajué ré×ku. Chwalko nachwalicca, a bu×ka nabudziecca. Ba×ki hadujué dzia-ciéj. Mié× dastajué z ziamli. Nia wa×ciesia, ludzi, bo ũsim blaha budzie.

Na strasié moch wyra+, na mochu biaro×ka, miléj swaia chatka, jak ču-

żaja wio+ka. Biéhała li+ka kala lésu bli+ka. Babula ũmieje ra+kazawaé ci-kaŭnyja ka×ki. Woś ulé× u husty lé×! Poła× prymiéřz da śniehu. Bé+ pach-nie. Kożny bie× ciahne ũ le×. Zlé× z taho dréwa. Hu× kryčyé na dwaré. U drabinie złamałasia wo×.

Kab nia jé×ka, nie adzié×ka, dyk była-by hrošaj dzié×ka. Praz Bielaruś stu×kaj lijécca raka Nioman. Žniéjka cia×ka pracuje. Ptu×ka začapilasia no×kaj za wołas siła. La darohi staié kry×. U kramie pradawali ry×. Pašla hulaé kačaré×ka. Kotka zławiła my×ku. Kali ũziausia za hu×, nie każy, što nia du×.

Na× chataj lotaje karšun. Piera× imi pakłanisia. Snop a× snapa na dźwie stapy. Žoraŭ × ciepłom, lastaŭka × listom. Pa× taboj kania zabili. Ra×miani mnie hrošy. Ra×kapaj jámu. Zorki ra×sypalisia na niebie. Bačka ũ×chapiusia, abuŭ boty i, ra×cyniŭšy dźwier-y, wyjšaŭ na panadworak. Bie× dabra nia budzie dabra. Bia× času nia budzie kwasu.

§ 98. Hłuchija zyčnyja pierad zwonkimi čuwać jak zwonkija: kaźba, proźba, haradźba, piadździesiat i h. d. Tutaka

pišam nia tak, jak čuwać: kašba, prošba, piaćdziesiat (za toje, što majem: kasić, prasić, piac).

Zadačka. Harba, mała×ba i ka×ba — ciažkija raboty. Naš dziéd užo słaby ũ ka×bie. Prasi Boha, kab pro×ba dajšla da nieba. Dziadula siadzić na pry×bie. Ka×bit kosić siéna. Mała×bity pašli damoŭ. U kapiè še×dziesiat adzinak. Majmu bačku pia×dziesiat še×hadoŭ.

§ 99. *Pierad miahkimi zyčnymi i j z, s, c, dz* źmiahčajucca: źniać, slaza, ćwicićć, dźwié, źjechać i h. d. Tolki pierad *h, ch, k* jany nie źmianiajucca.

Zadačka. Pierapišy i zamiést kryžyka pastaŭ z, s, c, dz, abo ź, ś, ć, dź.

Kupiéc zarabiŭ ×wiéście rubloŭ. Maci +chinułasia nad dzicianiom. +wiršnia štoś papsawałasia. +kiń hétajé ry+zió. U pročki +birajsia, a żyta siej. Pusty ptuški, pustyja i pié×ni. Wucań prácytaŭ ×wié knihi. Ni ×ciaty, ni pawiešany. Uzimku ×wiéry chawajucca ũ nory. ×lina bywaje zara+liwaja. Nia rypajcie +wiaryma. Škło jakoješ +mianaje. Jabłyny +wituć biéłym +wiétam.

§ 100. Zlućénni **tc, ćc,** čuwać jak **cc,** a zlućénni **tć, dć,** jak **ćć** —

<i>čuwać:</i>	pišacca:
maccy	matcy
daccy	daćcy
zahaćcyk	zahadćyk
	i h. d.

Zlućénnie **ds** daje ũ wymowie **c,** choć pišacca **dz** —

<i>čuwać:</i>	pišacca:	zamiésta:
lucki	ludzki	ludski
šwècki	šwédzki	šwédski
	i h. d.	

Zlućénnie **ts** dajé **c** —

<i>čuwać i pišacca:</i>	zamiésta:
połacki	połatski
bracki	bratski
bractwa	bratswa
	i h. d.

Zlućénni **žs, zs** dajué **s** —

<i>čuwać i pišacca:</i>	zamiésta:
boski	božski
francuski	francuzski
	i h. d.

U zlučénniach **stí** i **zdn** znikaje **t** i **d**—

čuwać i **pišacca**: zamiésta:

pačésny	pačéstny
pozný	pozdny
ščasny	ščastny
šasnaccaé	šastnaccaé

i h. d.

Zlučénnie *nn* używajecca ũ tych prymiętach, što stworany ad imiěnnia, jakoje maje *n* u asnowie: ściana—ściěnnny, kamiěń—kamiěnnny, wajna—wajěnnny, palatno—palaciěnnny i h. d. Ale tam, dzie ũ asnowie niama *n*, pišacca adno *n*: škło—šklany, drěwa—draŭlany; hětak sama: зробlěny, pabiělěny i h. d.

Zlučénnie **cc** używajecca ũ čyślach i dziejasłowie: adzinaccaé, dwanaccaé i h. d.; mycca, śmiajacca, jon myjecca, śmiajěcca i h. d.

§ 101. *Hałosnyja u i i* dzieła skladnašci zamianiajucca na *ŭ* i *j*, kali papiarědniaje słowa kančaiyecca hałosnym: bylo *ŭ* baćki try syny, jana *ŭ*žo pajšła; jon jaho *j* poié, i kormić, jana *j*dzié i h. d. Ale pašla zyčnaha *u* i *i* nie zamianiajucca na *ŭ* i *j*: ja tut *u*žo daŭno; jon *u* chacie; jon *i*dzie siudy, brat *i* siastra i h. d.

Ad hětaha prawila dzieła wierša duža časta adstupajué:

Čystych chmarak wałakoncy

Stali *u* kružočak

Wyšaj lěsu, proci sonca

I splali wianočak.

§ 102. *Pryjmiěnni z prysłoužjami* pišucca razam: *upiěrad*, *nazad*, *nasustrěču*, *dahary*, *zrańnia*, *zaprauđy*, *naadzinocy*, *ulětku*, *uzimku*, *urańni*, *uwiěčary*, *paasobku*, *uwačču*, *pabielarusku*, *pačesku*, *potym*, *zahadzia*, *naŭmyšla*, *spakwałá*, *zaŭsiody*, *adkul*, *dasiul* i h. d.

Tak sama razam z prysłoužjami pišucca **nie**, **ni** i ũsié skladanyja prysłouí: *nikoli*, *nidzié*, *niěkališ*, *niama*; *abiěruč*, *abydzié*, *abyjak*, *ažno* i h. d.

§ 103. *Zlučok* używajecca ũ hětkich razoch:

1) dla zlučénnia častak **by**, **b**, **ža**, **ž** z papiarědnim słowam: dobra bylo-by, kamu-b hěta dać, a moj-ža ty susiédźka! dy *kudy-ž* ty, dub zialony, pachinaješsia.

Uwaha. Kali-ž *by*, *b* i *ža*, *ž* schođziacca razam, to jany pamiž saboj zlučkom nia zlučajucca: kali-ž *by* mnié *pajšci*, woš *by*-*by* *ž* ty rady i h. d.

2) dla zlučénia skladanych pryjmien-
niaŭ *z-za*, *z-pad* — *z-za* stała, *z-pad* łomu
i h. d.

3) dla zlučénia dwóch słowaŭ, što
aznačajuć tuju samuju rěč — *uźwiěj-
wiécier*, *wiécier-duronik*.

4) u padwojnych familijach — *Duż-
Dušéŭski*, *Światapołk-Mirski*, *Dunin-Mar-
cinkiewič* i h. d.

5) u skladanych prymietach — *śniężna-
biéły*, *ciomna-sini* i h. d.

§ 104. *Słowy čużaziemnyja*, uziatyja
z čużoj mowy daŭno, pišucca tak, jak
héta čuwać u štodziennym użytku: *litara*,
akanom, *arhanisty*, *palaruš*, *kalidor*, *le-
warwér*, *kamisija* i h. d.

Słowy čużaziemnyja, što ūżywajuca
ŭ kniżkach i ŭ kniżnaj mowie i *da na-
rodu* nie dajšli abo dajšli niadaŭna,
pišucca tak, jak u téj mowie, skul jany
ŭziatyja: *telehraf*, *telehrama*, *literatura*,
monoloh, *teátr*, *dynastyja*, *partyja*, *re-
dakcyja*, *inspéktar*, *dyrèktar*, *redaktar* *)
i h. d.

*) u takich razoch ar zamiesta or pad
upływam biełaruskich sloŭ na—ar: *pisar*, *zna-
char* i h. d.

Zamiesta padwojnych zyčnych pišuc-
ca prostyja: *kasa*, *masa*, *telehrama*, *Fin-
landyja*, *Holandyja* — a nia *kassa*, *massa*,
telehramma, *Hollandyja*, *Finnlandyja* i h. d.

Čużaziemnaje *l* pieradajecca miahkim
l, a nia ćwiordym *l*: *London*, *filozofija*,
monoloh i h. d.

Tréba zaŭvažyc prawapis u takich
razoch, jak *redakcyja*, *nacyja*, *Francyja*,
racyja; *redakejny*, *nacyjanalny*, *racyja-
nalny*, *Holandyja*, *Finlandyja*, *Kurlandyja*.

dziéicca: *pastuch* trubić; *zorki* zihaciać i h. d.

U w a h a. Wielmi ważna zaŭvažyc toje, što dziéjnik staić u nazoŭnym skłonie (adkazwaje na pytańnie — *chto?* *što?*): *pastuch* trubić, *trawa* raścić, *jany* pryjšli, *piac* bolš za čatyry i h. d.

Skaźnik pakazwaje, što ŭ skazie *kažacca* ab dziéjniku, abo što dziéjnik dzéić ei što z im dzéicca: *pastuch* trubić, *zorki* zihaciać, *trawa* zialonaja i h. d.

• § 106. Dadanyja čaściny skazu dadajucca abo da dziéjnika, abo da skazu. Woźmiem, napr., taki skaz: *Cikaŭnyja kniźki lažać na palicy*. Tutaka *kniźki* — dziéjnik, *lažać* — skaźnik; słowa *cikaŭnyja* adnosicca da dziéjnika (na pytańnie *jakija* kniźki? — *cikaŭnyja*); słowa *na palicy**) adnosicca da skazu (na pytańnie *dzié lažać?* — na *palicy*).

Da dadanych čaścinaŭ mowy mohuć dadawacca druhija dadanyja čaściny. Woš, napr., skaz: *Krawiec pašyŭ dõbruju šwitku*.

*) pryjmiènnie ŭ skazie nia ličycca za asobnuju čašćinu.

V.

S K A Z.

§ 105. U mowie koźnaje słowa ŭżywajucca nie asobna, a ŭ źwiazku z druhimi. Jak wiaźucca pamiż saboju słowy ŭ mowie, pakazwaje nawuka ab skazie.

U mowie my wykazwajem słowami roznyja dumki.

Dumka wykazanaja słowami nazywajucca skazam: *Pastuch* trubić. *Zorki* zihaciać na niebie.

Słowy, z jakich składjajucca skaz, nazywajucca **čašćinami skazu**.

Čašćiny skazu dziélajucca na **asnoŭnyja** i **dadanyja**.

Asnoŭnyja čašćiny dzwie: **dziéjnik** i **skaźnik**.

Dziéjnik pakazwaje asobu abo réč, jakaja niéšta *dzéić* abo z jakoju niéšta

Krawiec pašyū—héta asnoūnyja čas-
ciny (dziéjnik i skažnik). Što pašyū?—pa-
šyū *šwitku*: héta značyć, *šwitku* adnosicea
da *pašyū*; jakuju *šwitku*?—*dobruju*: zna-
čyć *dobruju* adnosicea da *šwitku*, da da-
danaje časčiny.

Taja časčina skazu, što adkazwaje
na pytañni *jaki?*, *čyj?*, *katory?*, *kolki?*, na-
zywajecca **aznačénnie**:

Jon maje dobruju (jakuju?) *knižku*.

Syn lubić swajho (čyjho?) *bačku*.

Palaūničy zabiū čáčwiértaha (kato-
raha?) *cieciaruka*.

Ja maju piac (kolki?) *bratoū*.

Kali-ž słowa adkazwaje na pytañni
kaho? *čaho?* *kamu?* *čamu?* *kaho?* *što?*
kim? *čym?* *pry kim?* *pry čym?*, to jano
nazywajecca **dapaūniénniem**.

Napryklad: *Waźmi brytwu ad dzi-
ciaci* (ad kaho?). Nia lublu ja **mišta**
(čaho?) i h. d.

U w a h a. Dapaūniénnie, što staić u
winawalnym sklonie (*kaho?*
čaho?), nazywajecca pro-
stym, usié inšyja nazywa-
jucca *uskosnymi*.

Tyja slowy, što aznačajuć čas,
mišsca, pryčynu, métu abo sposab

dziéjnašci, nazywajecca **akaličnasciami ča-
su, mišsca, pryčyny i sposabu**.

Akaličnašć času adkazwaje na py-
tañni *kali?* *ci doūha?* *ad jakoha i da ja-
koha času?* Napryklad: *Wiečarom pajsou*
doždž. *Ušciaž pa tabié plaču*. *Pracuj*
zrañnia až da žmiarkañnia.

Akaličnašć mišsca adkazwaje na
pytañni *azie?* *skul?* *kudy?* Napryklad:
Biada ū bary jaho spatkata. **Z niéba**
zwalitasia zorka. *Réki pływuc u mora*.

Akaličnašć pryčyny adkazwaje na
pytañnie *čamu?* *dziela jakoje pryčyny?*
Napryklad: *Jon za rabotaj nia budzie mić*
času j pamierci. *Jon wiarnušsia damoū*
dziela bačkoū. *Chata zaharétasia ad piěcy*.

Akaličnašć méty adkazwaje na py-
tañni *našto?* *dla jakoje méty?* Napryklad:
Jon šmat daje na biědnych. *Waty pajšli*
wadu pić.

Akaličnašć sposabu pakazwaje, *jak*,
jakim sposabam ništa robicea. Napry-
klad: *Cicha špić dziciatka*. *Pajšta ū mišta*
piechatoju.

§ 107. Tyja skazy, što majuć tolki
asnoūnyja časčiny, h. zn., dziéjnik i skaž-
nik, nazywajecca **karotkimi**: *Sonca ūzyjšto*.
Bačka haré.

Tyja, što majué aprača asnoŭnych časćin i dadanyja, nazywajucca **raźwitymi**: *Pobač raskinuliš rodnyja wioski. Žalem šciskajucca hrudzi.*

Skazy, što majué dziéjnik, nazywajucca **poŭnymi**. *U panou było ihryšča. Usio špic.*

Tyja skazy, što dziéjnika nia majué, ale jon razumiéjceca, ab im možna dahadacca, nazywajucca **niapoŭnymi**: *U adnaho čalawieka byli dwa syny. Żyli sabie zhodna (razumiéjceca syny).*

Kali-ž ab dziéjniku i dahadacca nielha, to héta **biezasabowy** skaz (h. z., biez asoby abo réčy, ad jakoje zaléžyć dziéjnašć). *Šciamnieta. Hrymić. Čužym rozumam zwiak nie pieražywiěš. Choć blizka widać, dy daloka dybać. Ciarpiěnniem i pracaj hory pieranosiać.*

Kali ũ skazie dwa ci bolš dziéjniki, skaźniki, dapaŭniěnni, aznačěnni ci adnolkawyja akaličnašci, to taki skaz nazywajucca **žlitym**. Naprykład: *Idzie žniaja i wiěsieła pija. Wiesieła j chutka minutka ũ minutku zojdzie nam čas. U stuku i hruku zabudziem my muku pracy swajé.*

§ 108. Kožnuju časćinu skazu možna raźwić u **cěly skaz dadany**, jaki dadajéca da **skazu asnoŭnaha**. Zamiěsta—ničto nia wiédaje *čužoha abiedu*, možam skazać: ničto nia wiédaje, *jak čto abiedaje*. Ničto nia wiédaje — héta skaz asnoŭny; *jak čto abiedaje* — héta dadany skaz dapaŭniěnnia, bó jon zamianiaje dapaŭniěnnie (*čužoha abiedu*).

Tak sama, jak skaz dapaŭniěnnia, mohué być dadanyja **skazy dziéjnika, aznačěnnia i roznych akaličnašćiej**, kali jany zamianiajuć dziéjnik, aznačěnnie i akaličnašci. Napr.: I toj bahatyr, *čto maje ũsialakaha dabra*, i toj, *čto duży i zdarowy*. Haj, *što byŭ ciomny*, zazielaniŭsia. Ničto nia dojdzie tudy, *dzie kančajeccia ziamla*. Tady paparać zaćwicić, *kali na wiarbie wyrastuć hrušy*. Budzie hoład, *bo zbožža nie ũradziła*. Pryjšli da chaty, *kaž supačyć*. *Jak ty da ludziej*, tak ludzi da ciabié.

U w a h a. Skazy dadanyja inakš nazywajucca **zaléžnymi**, bo jany zaléžać ad asnoŭnaha skazu. Tady skaz asnoŭny nazywajucca **niezaléžnym**.

§ 109. **Prydatak**—héta jošć aznačěnnie, wykazanaje imiěnniem; staić jano

ŭ tym samym skłonie, jak i toje słowa, da jakoha jano adnosića. Naprykład: *As-taŭsia adzin syn, sirata. Ech ty, Nio-man, raka. Janka, brat majho tawaryša, wielmi lubić palawańnie.*

Prydatak z usimi tymi słowami, što da jaho adnosića, wydzialajecca koskami(,).

Zwarotak tak sama wydzialajecca koskami. *Radzi, Boža, żyta! Spi, naš mi-lénki sakolik! Braćcia, ci zmožam hra-madzkuje hora?*

§ 110. U pisanaj mowie stawiaćca roznyja **znak pryponku**.

Punkt (.) stawieća pašla koźnaha zakončanaha skazu.

Koska (,) wydzialaje zwarotak, prydatak, dadanyja skazy z asnoŭnaha i raździalaje padobnyja čaściny ŭ zlytym skazie. Naprykład: *Latuć da nas, latuć-jany z dalokaj, ciopłaj starany, niasiećca kryk ich nad ziamloj, bo baćuć ŭžo kraj rodny swoj.*

Koska zwyčajna stajć pierad *a, bo, ale, kali, dzie, jaki, katory, čto, što, choć* i ŭ inšych razoch.

Koska raździalaje tak sama i niezalěznyja skazy, kali jany duža karotkija, albo pamiž imi stajć *i, a, ale. Léta šbiraje, zima prajadaje. Zahrymieč hrom, i pajšoŭ doždž. Smačny žabie harěch, ale zuboŭ Boh nia daŭ.*

Kali-ž niezalěznyja skazy ničym nia źwiazany i nia zusim karotkija, to pamiž imi stawieća **punkt z koskaj**(;). Naprykład: *Wiasnoju kosy sonca što-dzień robićca ciaplejšymi. Ptuški pajuć zyčniej i wi-sialěj; pierajka na ich ašwiažajecca, i sami jany ażyŭlajućca.*

Dwa punkty (:) stawiaćca:

1) pierad pieraličėńniem, kali jošć słowa, što abyjmuje ŭsio pieraličėńaje, naprykład: *Hod maje čatyry pary: wiasnu, lėta, wosień, zimu.*

2) pamiž niezalėznymi skazami, kali adzin abjašniaje druhi — *Tut nia handal, tut nia krama: niama dziohciu, niama soli.* Naahul, *dwa punkty* blizka toje samaje, što słowa *značyc*.

Praciažnik (—) stawieća pašla pieraličėńnia, dzie prapuščana niėjkaje słowa i, naahul, tam, dzie choćam *praciahnuć* uwahu čytara, naprykład: *wiasna, lėta, wosień i zima — pary hodu. Padsadzi — sarwu ja hrušku.*

Nledakaz (...) stawicca, kali dumka nie dakazana, napr.: *Skazaŭ-by ja tabie... ale što tam hawaryć.*

Pytalnik (?) staić pašla pytańnia. *Dzie-ż ty heta, moj katasok?*

Kličnik (!) staić pašla kliču, napr.: *Dobry więczar, panie haspadáru! Adważna, braćcia!*

U **čužasłoŭ** „—“ stawiacca abo ču-żyja słowy (nia téj asoby, što haworyé ci raskazwaje), abo słowy niečym asabliwyja, napr.: *Uziaŭ šapku i, skažaŭšy „Astawajciesia zdarowuja!“ wyjšaŭ z cha-ty. „Naša Dola“ — piéršaja bielaruskaja hazéta.*

U **skobki** biarécca pajaśnieńnie abo pabočnaja dumka: Bielaruskija plamiénni (**krywičy**, **dryhwičy** i **radzimičy**) zdaŭna żywuć na swajoj ziamli.

Hałoŭny skład:

BIELARUSKAJA KNIHARNIA BIEL. WYD. T-wa

Wilno, Ostrobramska Nr. 1.